

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE 'TARİH' İLE BAKMAK

Doç. Dr. Evren Balta*

***Yıldız Teknik Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü**

Yard. Doç. Dr. Behlül Özkan**

**Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

**Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu
Araştırma Raporu**

DPF 2016-RR 01

İçindekiler

1. Giriş	4
2. Rusya-Türkiye İlişkilerine Dair Alternatif Hipotezler	9
3. Batı Karşısında Rusya ve Türkiye	13
3.1. On Sekizinci Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri	13
3.2. Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri	15
3.3. Yirminci Yüzyılda Osmanlı-Rus, Türkiye-SSCB ilişkileri	19
4. Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler	22
4.1. SSCB'nin Dağılması ve Rusya-Türkiye İlişkileri (1991-2002)	22
4.2. İkibinli Yıllarda Rusya- Türkiye İlişkileri (2002-2016)	29
5. Sonuç	33
6. Grafıklar	36
7. Kaynakça	39

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE 'TARİH' İLE BAKMAK

1. Giriş

Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler, 1990'lı yılların başından itibaren gelişmeye başladı. Bu dönemde Türkiye'yi ziyaret eden Rus turist sayısı, her yıl milyonlarla ifade edilen rakamlarla artarak 2014 yılında 4 milyona ulaşmıştı (TÜİK, 2015). 2015 yılı itibarıyla, Türkiye'nin toplam doğal gaz ithalatı (49,2 milyar metreküp) içinde Rusya'nın payı %55 (27 milyar metreküp) civarındaydı. 2000'li yıllarda Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacmi de olağanüstü düzeyde artmaktaydı. 2000 yılında 4,5 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2012 yılında neredeyse 8 kat artarak 33,5 milyar dolara yükselmişti (Öniş ve Yılmaz, 2016). Genişleyen ve derinleşen bu bağlar, Rusya Federasyonu (RF) ile Türkiye arasında 2010 yılında kurulan Üst Düzey İşbirliği Konseyi ile kurumsallaşıyordu.

1 Aralık 2014'de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bu karşılıklı dostluğun bir göstergesi olan Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin 5. toplantısı öncesinde bir araya geldiler. İki ülkenin yakınlığına dair temennilerle son bulan Putin-Erdoğan zirvesini Batı medyası "bir imparatorluklar buluşması" olarak duyuruyordu. Beraberinde on bakanla Ankara'ya gelen Kremlin'in "taç giymemiş çarı" Putin'i, Türkiye'nin "yeni sultanı" Erdoğan, imparatorluklara yaraşır biçimde "Ak Saray"da karşılıyordu (Oruçoğlu, 2014). Aslında bu buluşma gerçekleşmeden önce de iki ülkenin "benzer korkutuculuğu" Batı basının gündemindeydi. 29 Ekim tarihinde Guardian, "Avrupa'nın doğu sınırlarında iki büyük ülkeyi yöneten, iki kızgın adam var. Bağırıp çağırıyorlar, mağrurlar ve görmezden gelinmeleri imkânsız" diye yazıyordu (Nougayrède, 2014). İki ülkenin liderlerinin siyasi arzuları, Batı tarafından, tarihin "trajik" bir tekerrürü olarak algılanmaktaydı.

Ancak Rusya-Türkiye ilişkilerini 1999 sonrasında büyük ölçüde şekillendiren işbirliği, 24 Kasım 2015'te Türkiye'nin, Suriye sınırında bir Rus savaş uçağını

düşürmesiyle sekteye uğradı. NATO'nun 66 yıllık tarihinde, Kore Savaşından bu yana üye bir ülke ilk kez bir Rus savaş uçağını düşürmüştü. Dolayısıyla, iki ülke arasında ilişkilerin çatışmaya dönüşme ihtimali hem askeri hem de siyasi çevreleri sürekli meşgul edecekti. Her ne kadar bu olayın ardından başka bir sıcak çatışma yaşanmamış olsa da Kasım 2015-Temmuz 2016 döneminde iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler neredeyse kopma noktasına geldi. Ama bu olağanüstü gergin dönem, başladığı gibi büyük bir hızla, 2016 yılının ortalarında azalacak, iki ülke arasındaki ilişkilerde topyekûn bir iyileşme yaşanacaktı.

27 Haziran'da Rus yetkililer, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, bir mektupla, "düşürülen Rus uçağı nedeniyle öldürülen pilotun ailesinden özür dilediğini ve Rusya-Türkiye ilişkilerinin düzelmesi için elinden geleni yapacağını söylediğini" açıkladı.¹ Düzelmeye başlayan ilişkiler, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında hız kazandı. Rusya ile Türkiye, bir kez daha, hem dış politikada hem de ticari ilişkilerde birbirlerinin en önemli ortakları olduklarını ve stratejik işbirliklerinin her şeye rağmen devam etmesinin, her zamankinden daha elzem olduğunu açıkladılar.

Bu baş döndürücü değişimleri ve derin dostlukla derin şüphe arasında hızla gidip gelen iki ülke ilişkilerini nasıl yorumlayabiliriz? Güncel olayların ötesine geçerek ilişkilerin tarihine bakmak ve ilişkilerdeki genel eğilimleri, süreklilikleri ve kırılmaları saptamak bize ne kadar yardımcı olur? Gerçekten de, Batı basınında sıklıkla ifade edildiği gibi, bugün yaşadığımız mevcut ilişki ve gerilimlerin, on dokuzuncu yüzyıldaki muadilleriyle benzer örüntüleri var mıdır?

Hiç kuşkusuz, bu sorulara farklı perspektiflerden yanıt aramak mümkün. Sosyal bilimlerde, ele alınan tarihsel dönemin özellikleri ve uzunluğu, araştırmacının yaklaşımını ve iddialarını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca, Türkiye-Rusya ilişkilerinin, görece kısa aralıklara odaklanan bir incelemesi, farklı kuramsal yaklaşımların bir

¹ TURKISH PRESIDENT APOLOGIZES FOR DOWNING RUSSIAN BOMBER , MOSCOW TIMES, 27 HAZİRAN 2016, [HTTPS://THEMOSCOWTIMES.COM/ARTICLES/TURKISH-PRESIDENT-APOLOGIZES-FOR-DOWNING-RUSSIAN-BOMBER-53457](https://themoscowtimes.com/articles/turkish-president-apologizes-for-downing-russian-bomber-53457)

kısmını doğrulayacak, bir kısmını da geçersiz kılacaktır. Örneğin, Soğuk Savaş'taki Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkilerine odaklanan bir çalışma, uluslararası ilişkilerdeki güçler dengesinin bu ilişkileri doğrudan belirlediğini iddia edecektir. Benzer biçimde, sadece 2000'li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiye odaklanmak, önce bozulan ama hemen akabinde hızla düzelen ilişkilerin temel nedeninin, ticaretin ve ortak kurumsal yapının geliştirilmesi olduğunu iddia edebilecektir.

Peki merceğimizi, bu ülkelerin ilişkilerindeki spesifik dönemlere tutmak yerine, tarihsel ilişkilerin uzun dönemli seyrine tuttuğumuzda karşımıza ne çıkar? Rusya ve Türkiye'nin, beş asırlık tarihi ve bu dönemde birbirleriyle ilişkilerinde, Batı'nın belirleyici bir konumda olduğunu söylemek abartılı bir yorum olmaz. Avrupa'nın periferisinde yer alan ama Avrupalı kimliği tartışılan her iki ülke de; modernleşmenin etkisiyle, ekonomik, siyasi ve askeri ağırlığını giderek artıran Avrupa ile kimi zaman başa çıkmanın ve ona karşı koymanın; kimi zaman da Avrupa'yı model, örnek veya ilham kaynağı alarak onun parçası olmanın yollarını aramıştır.

Son beş asra damgasını vuran bir diğer dinamikse, Anadolu ve Balkanlar merkezli Osmanlı İmparatorluğu'nun, Moskova merkezli Rusya karşısında gerilemesidir. Namık Kemal, bu gerilemenin Osmanlı eliti üzerindeki etkisini, çarpıcı şekilde şöyle ifade etmiştir: "Rusyanın Karadeniz sevhilinde bazı liman ve istihkamat inşasıyla iştigali bir meseli düveliye şeklini almakta imiş. Bu mesele, şimal üzerinde bir kuyruklu yıldız doğsa mutlak bizim başımıza düşer zannıyla meluf olan 'ukala'mızı bir takım vahimelere düşürmekte olduğu dahi işitiliyor."² Osmanlı'nın gerileme ve çöküşü karşısında Rusya'nın, Baltık Denizi'nden Pasifik Okyanusu'na uzanan, dünyanın en geniş kara imparatorluğunu kurduğunun süreç Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. 1991 sonrasında Rusya, Doğu Avrupa, Baltık ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya üzerindeki doğrudan kontrolünü kaybetse de küresel güç olmasından kaynaklanan etkisini korumuştur.

² Namık Kemal, bu cümleleri 15 Haziran 1872'de İbret gazetesinde kaleme almıştır. (Özön, 1938: 34-35.)

Kısacası Batı'nın güçlenmesi ve Rusya'nın genişlemesi dönemi, Osmanlı'nın çöküş dönemiyle örtüşür. Bu güçlenme ve genişleme dinamiklerinin karşısında yer alan çöküş dinamiğinin etkileri bölgede hala devam güç mücadelesinin en önemli mekanizmasıdır. Batı kendi güçlenmesini durdurmak isteyen Rusya karşısında Osmanlı/Türkiye'yi dengeleyici bir güç olarak kullanmak istemiş, Rusya'da Batı'nın güçlenmesini kendi siyasi genişleme projesi elverdiği ölçüde Türkiye ile stratejik ittifaklara girerek engel olmaya çalışmıştır. Osmanlı/Türkiye neredeyse üç asırdır kendi yanbaşında genişleyen ve güçlenen bu iki güç arasında kendi dış politikasını oluşturmak zorunda kalmıştır.³

Osmanlı'nın çöküşünün ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, orta ölçekli bölgesel bir güç olarak dış politikasını yürütmüştür. SSCB'nin dağılması sonrasında ve yukarıda sayılan bölgelerde Rus hâkimiyetinin son bulmasıyla Türkiye'nin, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik, iddialı dış politika hedefleri belirlemesi tesadüf değildir. 1990'lı yıllarda Türkiye dış politikasına damgasını vuran "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan Türk dünyasının lideri" olma hedefi, Moskova tarafından hiç olumlu karşılanmayacaktır. Dahası Rusya, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve hatta askeri yönlerden etkisini artırmaya çalıştığı bu bölgeleri "arka bahçesi" olarak tanımlayan "Yakın Çevre" politikasını giderek geliştirecek ve SSCB'nin çöküşünden sonra kısa bir süre ara verdiği genişlemeci siyasetine hızla geri dönecektir.

Bir diğer deyişle SSCB'nin yıkılışını takip eden çeyrek asır küresel bir güç olarak Rusya'nın, doğrudan egemenliğini kaybettiği bölgelerde etkisini ciddi ölçüde sürdürdüğünü gözler önüne serecektir. Rusya çok kısa bir zamanda Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya, Transdinyester, Kırım gibi çatışma bölgelerinin belirleyici aktörü haline gelecek; . ekonomik, siyasi ve askeri açılardan Kafkasya ve Orta Asya'da güçlü etkisini yeniden tesis edecektir. Avrupa Birliği'ne üye olan Doğu Avrupa ülkeleri, Rusya'nın etki alanından önemli ölçüde çıkmış olsa da, Rus doğal gazının, bu ülkelerin ekonomilerinde gözardı edilemeyecek bir ağırlığı vardır. Rusya'nın yine Sırbistan ve

³ Örneğin çağdaş Rus federasyonu tarih ders kitapları kendi ana düşmanlarını Batı olarak görür. Osmanlı/Türkiye bu kitaplarda Batı'nın büyük Rus ilerleyişini durdurmak için kullandığı bir maşadır. Bu kitaplar Osmanlı/Türkiye'nin Batı karşısında bağımsız bir dış politika oluşturmak için zaman zaman Türkiye ile ittifaka girseler de son kertede güvenilmez bir ortak olduğunu yazarlar (Balta ve Demir, 2015).

Ukrayna gibi ülkelerde ciddi bir askeri ve iktisadi gücü bulunmaktadır. Rusya'nın, anakarasıyla bağlantısı bulunmayan Kaliningrad bölgesi üzerinden Baltıklarda "ben hala varım" dediğini de ekleyelim. Kısaca, SSCB'nin dağılmasıyla en ciddi geri çekilmeyi yaşadığı Doğu Avrupa'da bile Moskova hala güçler dengesinde her zaman hesaba katılması gereken bir oyuncudur.

Türkiye ise SSCB'nin yıkılmasının yarattığı fırsat ile açığa çıkan 1990'lardaki "Türk dünyasının lideri" olma hedefini çoktan geride bırakmış görünmektedir. Özellikle Rusya Federasyonunun nüfuzunu yeniden tesis etmesiyle Türk dünyası hedefinin yerini 2000'li yıllarda Ortadoğu ve Müslüman dünyası almaya başlayacaktır. Elbette bu tercih sadece "nüfuz çatışması"nın yarattığı fırsatlar ile ilgili değil, ulusal kimliğin kuruluşuna dair siyasal elitler düzeyinde yaşanan dönüşümle de ilgilidir. Özellikle Arap isyanlarının yarattığı yeni olanaklar "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" uzanan bölgede orta ölçekli bir bölgesel güç olmanın imkân ve kapasitesinin izin verdiği ölçüde hareket eden Türkiye'yi, bölgesel güç olma arzusuna yöneltecektir.

Küresel güç dengelerinin dönüştüğü böylesi bir dönemde Rusya ve Türkiye ilişkilerini birkez daha 19.yüzyıl'da görüldüğü gibi kurumsallaşmamış, anlık manevralarla değişebilen ikili ittifaklar sistemi dinamiği belirlemektedir. İki ülke arasında çok hızlı yaşanan gerilimler ve ardından gelen işbirliği uluslararası ittifak sisteminin yapısı ile olduğu kadar, iki ülkenin aynı anda çatışan (aynı bölgeye nüfuz etme arzusu yüzünden) ve ortaklaşan (Batı'yı dengeleme arzusu yüzünden) çıkarlara sahip olmasıyla ilgilidir. Hiç kuşkusuz bu çıkarlar iki ülkenin kurdukları ulusal kimliklerle de ilişkilidir. İki ülkenin Batı'yla ilişkilerinde son üç asırdır ortaya çıkan güç kaybı ve bunun yaşattığı güvensizlik, bu devletlerin kimlik anlatımlarının içine işlemiştir. Bu Batı'ya karşı duyulan derin şüphe ve ulusal kimlikte bu şüphenin izlerinin güçlü bir yer edinmiş olması iki ülkenin rekabeti kadar işbirliğinin de anahtarı olabilmıştır.

Nitekim Rusya ile Türkiye arasındaki tarihsel ilişkinin sürekliliğini simgeleyen ve bu ilişkiye dair yapılan yorumlarda altı çizilen çatışma olgusu kadar; yakınlaşma ve

işbirliği dönemleri de azımsanmayacak sayıdadır. Bu sebeple bu çalışmada iki ülke arasındaki tarihsel ilişkileri değerlendirirken rekabet ve ortak hareket etme, diyalektik bir ilişki olarak ele alınacaktır. Rusya ile Türkiye arasındaki, taraflardan birinin mutlak kazancının, diğerinin mutlak kaybı olduğu dönemler kadar; iki ülkenin birbirlerine yakınlaşarak birlikte hareket ettikleri zaman dilimlerinde de hangi dinamiklerin neden belirleyici olduğunu ortaya koymak, iki ülke arasındaki güncel ilişkileri anlamak ve geleceğe dair öngöründe bulunmanın da zeminini oluşturmaktadır. Bu genel perspektif içinde bir sonraki bölümde Rusya-Türkiye ilişkilerine dair mevcut literatürde bulunan alternatif açıklamalar irdelenecek, daha sonra bu açıklamalar ışığında Rusya ve Türkiye ilişkilerinin uzun ve sancılı tarihindeki kimi eğilimler saptanmaya çalışılacaktır.

2. Rusya-Türkiye İlişkilerine Dair Alternatif Hipotezler

Devletlerarası ilişkileri, özellikle güç ve çıkar üzerinden okuyan realist yaklaşımlar; Türkiye-Rusya ilişkilerinin, iki ülke arasındaki güç dengesine ve çıkar çatışmasına bağlı olarak değişim göstereceğini iddia etmektedirler (Aydın, 2004). Realist kuramlar, aynı zamanda, çift kutuplu sistemlerin çok ya da tek kutuplu sistemlere göre daha istikrarlı olduğunu savunmuştur. Birbirlerini dengelemeye (*balancing*) çalışan iki süper güç karşısında diğer devletler, bekalarını korumak ve çıkarlarını savunmak için süper güçlerden birinin peşine takılabilmektedir (*bandwagoning*). Bu durum, birbiriyle rekabet halindeki irili ufaklı devletlerin, kaygan bir ittifaklar siyaseti izlediği çok kutuplu bir dünyadan daha az çatışmacıdır (Waltz, 1979: 93). Bu perspektife göre Rusya ve Türkiye arasındaki kabiliyet (*capability*) dağılımı kadar, uluslararası sistemdeki kabiliyet dağılımının yapısı da iki ülke arasındaki çatışmayı açıklamak için elzemdir.⁴ Bu perspektiften yola çıkan Duygu Sezer (2000, 2001), Türk-Rus ilişkilerine, ikili ilişkilerden ziyade, Transatlantik ve Avrasya sistemleri arasında yer yer geri çekilme, yer yer de ilerleme ve çekişme bağlamında ve her zaman uluslararası sistem çerçevesinde

⁴ Bu perspektifin bir örneği için bkz. Şener Aktürk (2016). Aktürk Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin iki ülkenin kapasiteleri arasındaki açının genişlemediği dönemlerde işbirlikçi, bu açının genişlediği dönemlerde çatışmacı olduğunu ifade etmektedir. Aktürk'e göre, 2008 sonrası Rusya ve Türkiye'nin girdiği çatışmacı hat, Rusya'nın askeri ve ekonomik olarak güçlenmesi ve bu ülkelerin arasındaki güç asimetrisinin artması ile ilgilidir. Bu yaklaşım, örneğin, 2008 sonrası devam eden ticari ilişkileri (işbirliği) ya da 2008 öncesi çatışma hatlarını görmezden gelmektedir.

bakılması gerektiğini iddia eder. Aktürk ise iki ülke arasındaki askeri ve ekonomik kabiliyetler arasındaki makasın açıldığı dönemlerin çatışmacı, kapandığı dönemlerin ise işbirlikçi olduğu iddiasındadır (Aktürk, 2016).

Hipotez 1: Rusya ile Türkiye arasındaki çatışma olasılığı, uluslararası sistemdeki kabiliyet dağılımının çok kutuplu olduğu dönemlerde daha yüksektir.

Hipotez 2: Türkiye ile Rusya arasındaki askeri ve ekonomik kabiliyetlerin asimetric olması, çatışma olasılığını artıracaktır.

Çatışma ve işbirliği olasılıklarını inceleyen yenikurumsalcı kuramlar ise, serbest piyasa ekonomisinin tetiklediği, ticaret gibi ikili ilişkilerin; karşılıklı bağımlılığı artırarak ülkeler arası ilişkileri çatışmacı bir hattan işbirlikçi bir hatta sevk ettiğini iddia etmişlerdir (Nye ve Keohane, 2001; Nye ve Welch, 2009). Örneğin, iktisadi ilişkilerin devletler arasında kurduğu yoğun ağlara dikkat çeken Richard Rosecrance, “tüccar devlet” kavramını kullanır. Devletler, ticaret yoluyla aralarında yoğun ve komplike bir ağ örerler; ne kadar büyük olursa olsun hiçbir devlet, bu ağdan çıkıp iktisadi açıdan tam bağımsız bir şekilde var olamaz. Diğer ülkelerden ya hammadde, ya da teknoloji almak durumundadırlar. Bunların hepsini kendi sınırlarınız içerisinde sağlarsanız bile, ürettiğiniz mal ve hizmetleri geniş piyasalara ulaştırabilmek için sınırlarınızdan dışarı çıkmak zorundasınızdır (Rosecrance, 1986). Ticaret, zaman içerisinde, kendine eşlik eden kurumsal kanalların da inşa edilmesini gerektirir. Ticaret yapan “tüccar devletler”, çatışmacı değil, işbirlikçi bir siyaset izlerler. Nitekim, Davutoğlu dönemi “komşularla sıfır sorun” politikası da kimi kuramcılar tarafından, “tüccar devlet” yaklaşımı üzerinden değerlendirilmiş ve çatışmasızlık ile ticaret arasında doğrudan bir bağ olduğu ileri sürülmüştür (Kirişçi, 2009).

Fakat bu kuramlara yöneltilen eleştiriler, özellikle ticari ilişkiler söz konusu olduğunda ülkelerin, kompartımanlaştırma stratejisine gidebileceklerini ve hatta savaş durumunda dahi ikili ticari ilişkilerini dolaylı yollardan devam ettirebileceklerini ifade etmişlerdir (Barbieri ve Levy, 1999; Barbieri, 2002; Glick ve Taylor, 2010). Bu yeni yaklaşımlar, iki ülke arasında çatışma sürerken dahi ticaretin devam edebildiğini

göstermişlerdir. Ticari ilişkiler, ülkeler arası çatışmadan dönemsel olarak olumsuz etkilense de ülkeler, ticari ilişkilerin devam edebileceği izole alanlar (*compartments*) yaratarak bu ilişkiyi sürdürmektedirler.

Hipotez III: Türkiye ile Rusya arasındaki ticari ve kurumsal ilişkilerin artması, iki ülke arasındaki çatışma olasılığını azaltacaktır.

Realist ve kurumsalcı perspektifin, makro tarihsel süreçleri açıklamakta yetersiz kaldığını iddia eden inşacı kuramlar ise, ulusal güç ve çıkarın, verili veya önceden tanımlı olmadığını iddia etmektedir. Bu yaklaşımlara göre, davranışların tek belirleyicisi materyalist faktörler değildir., Bireylere indirgenemeyen ve kolektif olarak sahiplenilen ortak inançlar, aktörlerin davranışlarını ve çıkarlarını inşa etmektedir (Finnemore, 1996). Örneğin Alexander Wendt (1999), ulusal çıkarın, sadece ekonomik iyi olma halini, fiziksel devamlılığı ve egemenliği kapsamadığını; kolektif kimlik etrafında şekillenen kolektif bir özgüveni de içerdiğini ifade eder. Bu perspektifte, kolektif kimlik, özellikle dış politikada olmak üzere, devletlerin davranışlarını doğrudan etkiler. Hatta kimlikler, dış politikaya yansıyan çıkarların temelidir (Weldes, 1999).

Diğer bir deyişle, devletlerin (ya da içlerindeki farklı aktörlerin) davranışlarını belirleyen, sadece belli zamana ait güç denklemi ya da stratejik hesaplar üzerinden tanımlanan objektif bir ulusal çıkar değerlendirmesi değil; farklı aktörlerin kimliklerini ve o kimliğe referansla “ulusal çıkarlarını” nasıl tanımladıklarıdır. Türkiye ile Rusya’nın ulusal kimlik oluşumunu inceleyen Ayşe Zarakol’a göre (2011, 2016), bu iki ülke arasındaki en belirleyici benzerlik, Batı’yla kurdukları çetrefilli tarihsel ilişki ve bu ilişkinin günümüze olan yansımalarıdır. Her iki devlet de Osmanlı ve Rus İmparatorluklarından, “Batı’yı yakalama” sorununu devralmıştır. Her iki devletin de modern uluslararası sisteme katılmaları, görece imtiyazlı bir konumdan vazgeçmelerini gerekli kılmıştır. Bu yeni konum, yüzyıllardır kendi diyarlarının “efendileri” olmalarıyla şekillenen içkin anlayışlarıyla tam bağdaşmamıştır. On dokuzuncu yüzyılın modern uluslararası düzenine entegre olma yöntemlerinden kaynaklanan benzer travmaları, bu iki devletin, modern devletler sistemi ile kurdukları ilişkiyi açıklamakta önemlidir.

Bu perspektiften hareketle, iki ülkenin de, uluslararası sistemde güç kazanma çabalarının, tarihsel olarak Batı ile kurdukları ilişkiden bağımsız olmadığı iddia edilebilir. Her ikisinin de sahip olduğu tarihsel telafi arzusu, revizyonist stratejilerinin ana mekanizması olarak iş görür.⁵ Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya savaşı sonrasında çözülüşü, Avrupa'nın Türkiye'de, hem bir model hem de bir tehdit olarak görülmesiyle sonuçlanacaktır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kendisine temel perspektif olarak Batılılaşma modelini alsada Batı'nın tehdit mi yoksa model mi olduğu arasında yaşanan gerilim, Türkiye'de ulusal çıkar ve kimliğin en temel unsurlarından biri olmaya devam edecektir (Morozov ve Rumelili, 2012: 37-38). Ama özellikle Soğuk Savaş sonrasında Batılılaşma sadece kimlik düzeyinde kalmamış, Batılı devletler sisteminin temel kurumlarına da dahil olunmuştur (Zarakol, 2016).

Türkiye'nin tersine SSCB/Rusya'nın temel kimlik politikası ise (çok kısa dönemler hariç) her zaman Batı-tanımlı değerlere yönelik bir dirence sahiptir ve Batı'ya yönelik Türkiye'den çok daha sert bir tutumu vardır. Rusya kültürel olarak kendisini Hristiyan Avrupa içinde konumlandırır ve Avrupa ile olan savaşını, medeniyet savaşı olarak değil, güç savaşı olarak kodlar (Balta ve Demir, 2015). Mazarov ve Rumelili'ye göre tam da bu nedenlerle Rusya, Batı için gerçek bir ötekidir. Osmanlı İmparatorluğu/ Türkiye kültürel anlamda öteki olduğu halde, güç siyaseti üzerinden Batı'nın içine dahil edilebilecek bir müttefik olarak görülebilmektedir (Morozov ve Rumelili, 2012: 29). Özellikle Soğuk Savaş yıllarında, Rusya'nın Batı modeline getirdiği alternatif, Batı'nın kendisini ve kimliğini kurmasında da önemli bir ayraç noktası haline gelecek ve Rusya, Batı'nın jeopolitik düzeninin kurucu unsuru olacaktır (Diez, 2004; Morozov ve Rumelili, 2012: 40). Yirminci yüzyılda SSCB, Batı medeniyetinin en büyük alternatifi olarak kendini inşa edecektir. Sadece Batı kapitalizmine yönelik alternatif bir iktisadi sistem inşa etmeyle kalmayacak, aynı zamanda bu alternatifi, devletler sistemi içerisinde Batı'ya karşı güçlü bir odak oluşturarak da koruyacak ve bunun güçlü uluslararası kurumlarını inşa edecektir. Kısacası iki ülkenin Batı'ya yönelik tutumları ciddi benzerlikler arz ettiği gibi, ciddi farklılıklar da barındırmaktadır. Bu benzerlik ve farklılıklardan hangisinin ön plana

⁵ Bu perspektif eleştirel jeopolitika akımları ile de uyumludur. Eleştirel jeopolitika coğrafi alanların kuruluşunun bir sosyal inşa süreci olduğunu iddia eder. Bu sosyal inşa sürecinde oluşan coğrafi imgelem kimin dost, kimin düşman olduğunu ve ulusal çıkarın "ne"liğini belirler. Bkz. Slater (2008).

çıkacağı iki ülke arasındaki çatışma ve işbirliği olasılıklarını belirleyen en önemli faktör olarak görülebilir.

Hipotez IV: Her iki ülkenin Batı'ya referansla oluşturdukları ulusal çıkar tanımlarının dönüşümü iki ülke arasındaki çatışma ve işbirliği olanaklarını doğrudan etkileyecektir.

Bu bölümde Rusya-Türkiye ilişkileri üzerine olan mevcut literatürdeki farklı perspektifleri kısaca ele aldık. Bundan sonraki bölümler bu kuramsal tartışmaların ışığında Rusya-Türkiye ilişkilerinin uzun tarihine odaklanmaktadır.

3. Batı Karşısında Rusya ve Türkiye

Türkiye-Rusya ilişkilerinin temelleri, on beşinci yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'yle Çarlık Rusyası arasında başlayan ilişkilere dayanmaktadır. Ancak bu iki ülke arasındaki ilişkinin hız kazanması ve çatışmacı seyre girmesi, Avrupa devletler sisteminin bölge ile ilgilenmeye başladığı on sekizinci yüzyıla denk gelir. Ancak iki ülke arasındaki rekabet, on dokuzuncu yüzyılda oluşmaya başlayan Batı-merkezli dünyada yer kapma yarışı ile birlikte hızlanacaktır. Bu dönemde, Batı merkezli küresel ilişkilerde güç üzerinden yer kapmak, aynı zamanda Batı tarafından tanınmak arzusu anlamına gelir. Her iki ülke de, Batı ile kurdukları ilişkilerde benzer stratejiler geliştirmişler ve bu durum, beklenenin aksine, Batı'ya karşı güç birikimine değil, çatışma ve işbirliği arasında salınan bir ittifak siyasetine yol açmıştır.

3.1. On Sekizinci Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri

Deli Petro ile Baltıklarda İsveç'e karşı başlayan Rusya'nın karasal genişlemesi, on sekizinci yüzyılda güney yönünde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı devam etti. *Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)* Kırım'ın Osmanlı'dan ayrılması, Rus ticaret gemilerinin Karadeniz'de seyrinin serbest kalması ve dolayısıyla bu ülkenin bir Karadeniz gücü olarak ortaya çıkması nedeniyle kırılma noktası olarak ele alınabilir. Kırım'da Osmanlı

hâkimiyetinin sona ermesiyle İmparatorluk, ilk defa nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bir toprak parçasını kaybediyordu. Bunun, Osmanlı elitleri üzerindeki travmatik etkisini, Padişah 3. Selim'in şu beyti çarpıcı şekilde gösterir:

"Egerçi sihr eder İslâma kâfir
Bize de ism-i a'zam işte hâzır
Esîr edip nice Tâtârı bir bir
Kırım küffârda kalsın mı böyle."

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlar üzerinden Akdeniz'e açılması, bu ülkeye önemli fırsatlar getirdiği kadar, aynı yoldan ama ters yönde, diğer büyük güçlerin Rusya'yı tehdit edebileceği anlamına geliyordu. Bu bağlamda Rus dış politikası, Boğazların kendisi için hem fırsat hem de tehdit olacağı bir döneme giriyordu.

Dahası, antlaşmada Rusya'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurup bulundurmayacağı konusuna değinilmemesine rağmen, ilerleyen dönemde bu, önemli bir sorun haline gelerek Rus-Osmanlı ve Sovyet-Türk ilişkilerini etkileyecekti. Öte yandan Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşmasının yedinci maddesini oldukça geniş bir şekilde yorumlayarak kendisini, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyanların hamisi olarak görmeye başlıyordu. Aynı dönemde Rusya'nın, Polonya'nın iç işlerine müdahil olarak Avusturya ve Prusya ile birlikte bu ülkeyi ortadan kaldırdığı düşünüldüğünde, benzer bir yönelimin Osmanlı'ya karşı geliştiği de söylenebilir.

1775'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nın onayı için İstanbul'a gelen Rus elçisi, daha öncesinde Polonya'nın iç sorunlarını Rusya'nın çıkarları için manipüle eden Nikolay Repnin'den başkası değildi (Hosking 2002: 232-33). Yine benzer şekilde, Polonya'nın parçalanmasıyla Rusya'nın Baltık Denizi'nde daha etkili bir konuma gelmesi; güneydeki verimli toprakları Osmanlı'dan alması ve bu yolla Karadeniz ticaretinde gelişme sağlaması, her iki bölgede de Rus elitlerini memnun edecekti. On sekizinci yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı'nın Hristiyan tebaası üzerinde etkili

olmaya başlayan Rusya, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren milliyetçiliğin, dinden çok daha etkili bir siyasi güç olarak belirmesiyle, dış politikasında tüm Slav ulusları kendi liderliği altında bir araya getiren Panslavizm politikasına yöneldi.

3.2. Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri

Tam bu noktada, çalışmanın giriş bölümünde değindiğimiz, iki ülkenin ilişkilerinin yegâne belirleyici etkeninin rekabet olmadığı, yakınlaşmanın da etkili olduğu bir dönem dikkat çekmektedir. Fransız Devrimi sonrasında Napolyon Bonapart'ın, Osmanlı egemenliğindeki Mısır'ı 1798'de işgal etmesi ve ardından İstanbul üzerine sefere çıkacağıının anlaşılmasıyla Osmanlılar ittifak arayışına başladı. Eylül 1798'de Rus savaş gemileri Boğazlara geldi ve Ocak 1799'da Rusya ve Osmanlı arasında ittifak anlaşması imzalandı.

Bu anlaşmaya göre, Fransız donanmasını mağlup etmek üzere Rus savaş gemileri, iki tarafın da önceden mutabık kalması halinde, Boğazlardan geçerek Akdeniz'e açılabilirdi. Dahası, iki ülke de, Karadeniz'in kendileri dışındaki güçlerin savaş gemilerine kapalı kalacağıında anlaşmıştı. Anlaşmadan hemen bir yıl sonra Osmanlı ve Rus donanmalarının birlikte düzenledikleri seferle, Adriyatik Denizi'ndeki İyonya Adaları Fransızlardan alındı. Nisan 1800'de adalar, Rus-Osmanlı yönetimine girerken, Rusya, tarihte ilk defa, Akdeniz'de deniz üssüne kavuşuyordu. Ancak Rusya'nın Akdeniz macerası çok uzun sürmedi ve 1807 Tilsit Antlaşması'yla İyonya Adaları'nı Fransa'ya bıraktı. 1826-1828 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus orduları, batıda tüm Balkanları geçerek eski başkent Edirne'yi alırken, doğuda Kafkaslardan güneye inerek Erzurum'a ulaştılar.

İki ülke arasındaki güç dengesinin tamamen Rusya lehine değiştiği bu savaş sonrasında Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode 1830'da şunu yazıyordu: "Türk hükümetinin Avrupa'da yaşamasına izin verdiğimiz bunun nedeni, o hükümet üzerinde bizim üstünlüğümüzden kaynaklanan muazzam etkinin çıkarlarımıza, o [hükümetin] yıkıntıları üzerinde kurulacak başka bir şeyden daha uygun olmasıdır. (Hosking, 2012: 56-57)." Gerçekten de 1833'te Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya bağlı orduların

Anadolu'ya girmesi ve Osmanlı başkentini ele geçirme ihtimalinin belirmesi, Nesselrode'u doğrular şekilde, Rusya'nın çıkarlarına aykırı olarak değerlendirildi.

Şubat 1833'te Rus donanması ve 30 bin askerden oluşan Rus ordusu, Osmanlı Sultanı 2. Mahmut'un talebiyle Beykoz Küçüksu'ya yerleşiyordu. Sultanın, başkentten hemen yanı başına Rus ordusunun yerleşmesi üzerine "denize düşen yılanı sarılır" dediği rivayet olunur. 1833'te imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusya, Osmanlı'nın gerek görmesi halinde, İmparatorluğu savunmak amacıyla asker ve donanma göndereceğini garanti ederken Osmanlı, Rusya'nın talep etmesi halinde, diğer güçlerin savaş gemilerine Çanakkale Boğazı'nı kapatacağını kabul ediyordu. Ancak Boğazlar, Rus savaş gemilerine açık kalacaktı. Böylelikle Rusya, İngiliz savaş gemilerini Çanakkale Boğazı dışında tutarken Marmara Denizi, Rusya'nın kontrolünde adeta bir kaleye dönüşüyordu. Rusya'nın, Osmanlı üzerinde bu kadar etkin bir güç haline gelmesini, Akdeniz'deki çıkarlarına tehdit olarak değerlendiren İngiltere, 1841 Boğazlar Konvansiyonu ile, önceki statükoya dönülmesini sağladı: Boğazlar, Osmanlı dışındaki tüm diğer ülkelerin savaş gemilerine kapanıyordu.

On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda Boğazlar üzerinde gerçekleşen Rus-İngiliz rekabeti, Osmanlı-Rus ilişkilerini etkileyen en önemli faktördü. Burada Rusya sürekli şu ikilemi yaşıyordu: Boğazlar üzerinde etkisinin artırmasının tek yolu Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruyarak ortak hareket etmekten geçiyordu. Ancak bu durumda Balkanlar ve Kafkaslardaki genişlemesine son vermeliydi, zira hem Boğazları Osmanlı üzerinden denetlemek hem de Osmanlı topraklarını almak mümkün değildi. Bu bağlamda Rusya'nın, Osmanlı'yla anlaşarak Boğazlar üzerindeki etkisini artırması, hemen her seferinde bunu tehdit olarak gören İngiltere'nin müdahalesini tetikliyor ve yakınlaşma uzun sürmüyordu. Sonrasındaysa, Boğazlar üzerindeki etkisini yitiren Rusya, Osmanlı aleyhine Balkanlar ve Kafkaslarda etkisini genişletiyordu. Batı-Rusya-Osmanlı arasındaki çatışma ve işbirliğini tetikleyen bu üçlü dinamik iki ülke arasındaki ilişkilerin ana belirleyicisi olacaktı.

Ocak 1844'te Londra'yı ziyaret eden Rus Çarı Nikolas, Osmanlı

İmparatorluğu'nun çözüldüğünü söyleyerek İngiltere ve Rusya'nın ortak hareketle Osmanlı'yı paylaşabileceğini ima etmişti (Hosking, 2012). Yine 1853'te Rus Çarı, İngiliz elçisine, Osmanlı'yı kastederek "ayı ölüyor" demiş, ancak İngiltere, "Avrupa'nın hasta adamı" Osmanlı'yı Rusya ile paylaşmaktansa onu yaşatmayı kendi çıkarlarına daha uygun görmüştü (Bolsover 1948, 114-115). Kırım Savaşı'nın Rusya tarafından kaybedilmesiyle 1856'da imzalanan Paris Antlaşması, Rusya'nın Karadeniz'de donanma bulundurmasını yasaklıyordu. İngiltere'nin mutlak zaferi, Rusya'nın ise mutlak hezimet anlamına gelen Paris Antlaşması'nı ortadan kaldırma fırsatını Rus Çarlığı yirmi yıl boyunca kollayacaktı.

Kırım Savaşı'nda Rusya'nın mağlup olmasını sağlayan iki büyük devletten biri olan Fransa'nın 1870'de Prusya'ya karşı aldığı hezimetin sonucunda Avrupa güç dengesinde Paris'in gerilemesini fırsata çeviren Çarlık, 1871'de Karadeniz'de donanma bulundurma hakkına tekrardan kavuşuyordu. Ancak Karadeniz sahillerindeki tüm tersanelerin 1856 sonrasında yıkılması sebebiyle Rusya'nın Karadeniz donanmasını tekrardan inşa etmesi 1883 yılını bulacaktır. Tam bu dönemde Rusya, Osmanlı Hristiyanlarının hamisi rolünden, Slavların liderliğini öne çıkaran Panslavizme doğru yöneldi. Bu amaçla Çarlık, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı egemenliği altında bulunan Sırp ve Bulgarların bağımsızlıklarını desteklemeye başladı. Ancak Panslavist hayallerin tersine, Slav milletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Rusya'nın liderliğini kabul ederek onun etki alanına girmeleri anlamına gelmiyordu. Avrupa'nın diğer büyük güçleri, Osmanlı'dan ayrılan Slav krallıkları üzerinde en az Rusya kadar etkili oldular. Çarlık, bu durumun getirdiği hayal kırıklığını 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında kurulan Bulgaristan Krallığı üzerinde fazlasıyla yaşadı.

Türkiye toplumunda Rumi takvime göre 1293 yılında gerçekleşmesi nedeniyle 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Rus ordularının Yeşilköy'e kadar gelmesiyle Osmanlı açısından hezimetle sona erdi. Yeşilköy'de imzalanan anlaşmayla Rusya, Makedonya'yı içine alan ve Ege Denizi'ne Kavala'dan çıkışı olan "Büyük Bulgaristan"ı kuruyordu. Üstelik Bulgaristan'da savunmaya dair tüm yapıların

yıkılmasıyla Çarlık, istediği zaman ani bir hücumla Meriç vadisi ve Trakya üzerinden İstanbul'u ele geçirmenin kozunu elinde tutacaktı. Balkanlarda Rusya'nın kontrolünde kurulan geniş Slav devleti Bulgaristan, Avusturya İmparatorluğu'nun çıkarlarına aykırı olduğu; İstanbul ve Boğazların Rus saldırısına açık bırakılması da İngiltere tarafından tehdit olarak değerlendirildiği için Yeşilköy Anlaşması bu ülkelerin itirazları neticesinde uygulamaya konulmadı. Rusya'nın kendi kontrolünde kurduğu Bulgaristan'ın, Ege Denizi'ne çıkış limanı Kavala'da kuracağı deniz üssüyle Akdeniz'e açılacak imkâna erişmesi ise Londra'yı huzursuz eden diğer bir nedendi.

1878 Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan'ın toprakları kırılarak Makedonya ve Ege Denizi'ne çıktığı bölgeler Osmanlı'ya geri verildi. Osmanlı'nın, Berlin'de geri aldığı bölgelere bakılınca İngiltere ve Avusturya'nın bu anlaşmada ne kadar titiz bir harita mühendisliği yaptığı daha net anlaşılır. Osmanlı'nın Avrupa toprakları, Edirne merkezli Doğu Trakya'dan başlayarak dar bir kıyı şeridiyle Dedeağaç, Kavala üzerinden de Selanik'e ulaşıyor; böylece Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkışını kapatıyordu. Üsküp ve Kosova üzerinden devam ederek Sancak üzerinden Bosna'ya varan Osmanlı, böylece başka bir Slav devleti olan Sırbistan'ı Adriyatik Denizi'nden ayırıyordu. Yeşilköy'de masaya oturan Rusya ve Osmanlı devletlerinin imzaladıkları anlaşma, Avrupa'nın büyük güçlerinin çıkarlarına aykırı olduğu müddetçe uygulanamazdı. Rusya, bir kez daha Karadeniz'in batısında ve Balkanlarda, yani Avrupa'nın dış çevresinde, istediği gibi at koşturamayacağını farkına varıyor; bu bölgede kendi etkisinde kurulan geniş Slav devletlerinin sınırları, Düvel-i Muazzama'nın çıkarlarına uygun olarak tekrardan çiziliyordu.

Kısaca özetlemek gerekirse ondokuzuncu yüzyılda bugün hala etkilerini sürdürmekte olan Batı-Rusya-Türkiye arasındaki üçlü ilişkinin temelleri atılmıştır. Batı'nın ve Rusya'nın güçlendiği ve genişlediği bu dönem, Osmanlı İmparatorluğunun çökme evresine denk gelmektedir. Bu evrede Rusya ve Batı hem bu çöküşü hızlandırmak hem de kontrol etmek arzusu içerisindedirler. Nitekim bu çöküşün kimin tarafından ve nasıl kontrol edileceği iki yükselen güç olan Batı ve Rusya'nın nüfuz alanının sınırlarını

belirleyecektir. Batı, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bu çatışma, Osmanlı ve Rus İmparatorluğu arasındaki ilişkininde ana belirleyicisi olmuştur.

3.3. Yirminci Yüzyılda Osmanlı-Rus, Türkiye-SSCB ilişkileri

Çarlık Rusyasının yıkılması ve Ekim Devrimi'yle Sovyetler Birliği'nin kurulması; Anadolu'nun Sevr Antlaşması'yla parçalanması sonrasında Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde ulusal bağımsızlık mücadelesinin verilmesi, ikili ilişkilerde önemli dönüm noktalarıydı. SSCB, sınırlarının hemen güneyinde yer alan Anadolu'nun, Avrupa'nın emperyalist güçlerinin eline geçmesinden önce, kendisiyle yakın ilişkiler kuracak Atatürk liderliğinde, komünizme mesafeli ancak anti-emperyalist karakteri ağır basan bağımsız bir rejim tarafından yönetilmesini tercih ediyordu.

Mart 1921'de imzalanan Moskova Anlaşması'nın giriş paragrafı, iki ülkenin "emperyalizme karşı ortak mücadelesinin" altını çizmesi nedeniyle çarpıcıdır. Ekim 1921'de Ankara ile Kafkasya'daki Sovyet Cumhuriyetleri; Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında imzalanan Kars Anlaşması'yla Türkiye'nin kuzeydoğu sınırı bugünkü şeklini alıyordu. Burada altı çizilmesi gereken nokta, 1878 Berlin Anlaşması'yla Rus Çarlığı'na bırakılan Kars ve Ardahan'ın Türkiye'ye katılmasıydı. Birinci Dünya Savaşı'nın yenik devletlerinden biri Osmanlı olmasına rağmen, Ankara hükümeti, SSCB ile kurulan yakın ilişkiler sayesinde kuzeydoğu sınırını mevcut halinden daha ileri bir noktaya taşıyordu.

SSCB, Türkiye-İrak sınırının çizilmesi ve Musul'un geleceği meselesinde de İngiltere'ye karşı Ankara'nın tezlerini destekledi. Milletler Cemiyeti'nin, Musul'un Irak sınırları içinde kalması gerektiğine yönelik kararının açıklanmasından hemen bir gün sonra, 17 Aralık 1925'te SSCB ve Türkiye, Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalıyordu. Ankara ile Moskova arasındaki yakın ilişkiler, 1930'ların ikinci yarısına kadar devam etse de Montrö görüşmeleri sırasında Türkiye'nin İngiltere ile yakınlaşması, SSCB tarafından olumsuz karşılandı. 1939'da savaşın yaklaşmasıyla Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşması imzalaması, iki başkent arasındaki

mesafenin daha da açılmasına neden oldu. Ankara, SSCB ile ilişkilerini, 1920 ve 1930'lardan farklı olarak, Batı'la kurduğu ittifak üzerinden değerlendirmeye başlıyordu.

Soğuk Savaş sürecinde Türkiye dış politikasının kurucu miti; 1945'te Moskova'nın Ankara'dan Kars ve Ardahan'ı istediği, Boğazlarda da askeri üs talep ettiği iddiasıdır. Bu mite göre, SSCB tehdidini hisseden Ankara'nın, Batı'yla müttefik olması kaçınılmazdı. Ancak, son dönemde, özellikle Sovyet ve Türk arşivlerine dayanan akademik çalışmalar, SSCB'nin, Türkiye'den toprak ve üs talep ettiği tezini desteklememektedir. 1945'de SSCB'ye ittifak teklif etmiş Ankara'ya cevaben, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, özel bir görüşmede, Türkiye Büyükelçisi'ne ittifak yapılabilmesi için sınır değişikliği ve üs konusunda Sovyet tekliflerine değinmiştir. Ancak bunlar, Ankara'nın iddia ettiği gibi talep değil, ittifak anlaşmasına yönelik teklifler olup resmiyete dökülmemiştir. Sovyet teklifleri, dönemin CHP hükümeti ve sonrasındaki iktidarlar tarafından yaşamsal bir tehdit olarak kurgulanarak, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta Batı ve NATO ittifakına koşulsuz bağlılığının zeminini oluşturmuştur. Dahası, sol siyasi hareket ve partilerin, SSCB'nin Türkiye'deki kolları olarak değerlendirilip gayri-meşru ilan edilmesinden başlanarak iç siyaset, anti-komünizm üzerinden şekillendirilmiştir (Özkan, 2012).

Ankara'nın, SSCB karşıtlığı ve anti-komünizm üzerinden kurduğu Batı'yla ittifak ilişkisinin, Türkiye dış politikasında tek kulvarlı bir yönelim yaratıp alternatif bırakmayarak politika seçeneklerini azalttığı, 1964 Kıbrıs krizi ve Johnson mektubuyla ortaya çıktı. Johnson mektubu sonrasında Başbakan İsmet İnönü, Türkiye'ye adeta sırtını dönen Batı'ya yönelik olarak Nisan 1964'te "Yeni şartlarla yeni bir dünya kurulur. Türkiye de bu yeni dünyada kendisine yer bulur." diyerek dış politikada değişim mesajı vermiştir (Soysal 1995). Devamında, Soğuk Savaş döneminde anti-komünizmin bayraktarlığını yapan Süleyman Demirel, 1967'de SSCB'yi ziyaret ederek iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde ilk adımı atıyordu. İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Alağa Rafinerisi gibi sanayi yatırımları Sovyet teknolojisiyle gerçekleşiyordu.

Demirel'in, SSCB ziyaretinden dönüşü sonrasında yaptığı açıklama, dış politikada daha dengeli hareket edileceğinin sinyalini vermesi açısından önemlidir: "Türkiye'nin dış politikası ipotekli değildir. Türk dış politikasının ipotek altına alınması da tabiatıyla söz konusu olamaz... Bugün uzun seneler Türk-Sovyet ilişkilerini gölgelemiş ve ağır suretle haleldar etmiş olan itimatsızlıklar, tereddütler ve peşin hükümler izale olunma yolundadır. Memleketlerimiz arasındaki ticari mübadeleler artan bir tempo içine girmiştir. Diğer memleketlerle olan münasebetlerimizde olduğu gibi iktisadi ilişkileri hiçbir veçhile siyasi ilişkilerle karıştırmamak lazımdır."⁶ Bir başka sağ politikacı Turgut Özal'ın 1980'lerdeki iktidarı döneminde SSCB ile ekonomik ilişkiler, özellikle enerji alanında, ciddi ivme kazanmıştır. Sovyet Başbakanı Nikolay Tikhanov'un Aralık 1984'te Türkiye'yi ziyareti sırasında Başbakan Turgut Özal, gelecek beş yılda ikili ticaretin 6 milyar dolara çıkarılması yönünde yapılan anlaşmaların önemine vurgu yapmıştır: "İmzalanan bu iki belge, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, 1960'lı yılların ikinci yarısında başlatılan ve birkaç yıldır çeşitli nedenlerle belli bir durgunluğa girmiş görünen ekonomik ve ticari ilişkilere yeni ve olumlu bir canlılık getirecek özlü belgelerdir."⁷ 1984'te SSCB ile yapılan anlaşmalarla Türkiye doğal gaz satın almayı kabul ederken çok sayıda Türk özel ve kamu şirketi bu ülkeyle ticari ilişkiler kurmaya başlıyordu. Nitekim SSCB'den, Bulgaristan üzerinden satın alınan doğal gaz, Ekim 1988'de Ankara'da kullanılmaya başlanıyordu.

Burada hemen vurgulamak gerekir ki bu dönemle birlikte Türkiye ve SSCB'nin Batı ittifakına yönelik pozisyonu radikal bir değişime uğramaktadır. Soğuk savaş ile birlikte dünya Doğu ve Batı bloğu olarak da adlandırılan katı bir ittifak sisteminin içerisine girmektedir. Bu dönemde SSCB simetrik bir güç dengesi oluşturacak ve hem Batı'nın iktisadi sistemine hem küresel kurumlarına yönelik güçlü bir alternatif odak olarak ortaya çıkacaktır. Aynı dönemde Türkiye ise giderek daha fazla oranda Batı ittifakının iktisadi sistemi ve kurumsal yapısında yer almaktadır. Sovyet tehditi iddiası bu dönemde Türkiye'nin batı ittifakına koşulsuz bağlılığının da zemini olacaktır. Ama buna rağmen Türkiye Batı ittifakı ile sorun yaşadığı dönemlerde SSCB ile ikili ilişkiler

⁶ "Demirel: Rusya ile İtimat Sağlandı," Milliyet, 30 Eylül 1967.

⁷ "Sovyetler'le Karşılıklı Güven Arttı, Kaygılar Giderildi," Milliyet, 27 Aralık 1984.

geliştirmekten çekinmemiştir, ancak bu ikili ilişkiler kurumsal ve kalıcı bir zemine oturmamıştır. Soğuk savaşın ittifak sisteminin istikrarlı yapısı iki ülke arasındaki çatışmanında işbirliğinin de sınırlı kalmasına neden olmuştur. İşbirliği özellikle Batı ittifakının SSCB ile ilişkilerinin yumuşamaya başladığı seksenli yıllarda ticaret üzerinden gelişecektir.

4. Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler

4.1. SSCB'nin Dağılması ve Rusya-Türkiye İlişkileri (1991-2002)

1991'de SSCB'nin içinden geçtiği uzun restorasyon dönemi fiilen sona erecek ve Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya, 8 Aralık 1991'de imzaladıkları bir anlaşma ile Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurduklarını ve Sovyetler Birliği'nden resmen ayrıldıklarını açıklayacaklardır. SSCB'nin merkezi olan Rusya Federasyonu'nun SSCB'yi terk etmesi, bir dönemin sonunu getirecekti (van der Pijl, 1997). Bu yıldan itibaren Rusya Federasyonu hem içeride hem de dışarıda eski gücünü kaybetmesine neden olan radikal bir iktisadi ve askeri dönüşüm geçirmektedir. SSCB'nin dağılması ile ABD'nin hegemonik bir güç olarak uluslararası sistemi belirlemeye başladığı tek kutuplu bir döneme de geçilmektedir (Mastanduno, 1997).

Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkiye-Rusya ilişkilerini derinden etkileyecektir. Üç yüz yıldır Osmanlı/ Türkiye karşısında sürkeli olarak güçlenen ve genişleyen bu devasa imparatorluk bu yıllarda nüfüzünü kaybetmiş ve ciddi iç sorunlarla uğraşmaktadır. Soğuk Savaş'ın bazı dönemlerinde Türkiye'nin yirmi katı büyüklüğe ulaşan Sovyet ekonomisi büyük darbe almış ve Soğuk Savaş'ı şekillendiren, iki ülke arasındaki asimetrik büyüklük ve kapasite farkı, Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Aktürk, 2006). SSCB'nin dağılmasını takip eden yıllarda Rus ekonomisi hızlı bir düşüş dönemine girmiş, Türkiye ekonomisinin neredeyse üç katına kadar gerilemiş ve Türkiye'nin kişi başı GSMH'sini ancak 2008 yılında yakalayabilmiştir (bkz. Grafik IV). Üstelik yine aynı dönemde Türkiye ve Rusya, yüzyıllar sonra (1918-1920 haricinde) ilk kez ortak kara sınırını da

kaybetmektedir (Aktürk, 2016). Türkiye bir anda tüm komşuları arasında hem ekonomik hem de askeri güç açısından birinci sıraya yükselmekte ve İran dışında kendisiyle rekabet edebilecek bir komşusu kalmamaktadır (a.g.e.).

Böylesi bir dönemde iki ülke arasında seksenli yıllarda başlayan ticari ilişkiler artarak devam edecektir (bkz. Grafik I ve II). Nitekim SSCB'nin dağılması bir kapitalist yeniden inşa sürecidir de. Bu sürecin gerekliliği de ülkenin ekonomisinin daha fazla oranlarda dışa açılması, ticaretin artırılmasıdır. Nitekim aynı dönemde Türkiye ekonomisi de seksenlerde hız kazanan ekonomik liberalizasyon politikalarının bir sonucu olarak dışa açılmaktadır. Türkiye'nin dış ticaretine oranı üstünden bakıldığında Rusya'nın özellikle doksanlı yıllarda Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir rol oynamaya başladığı görülecektir. 1990 yılında Rusya'nın Türkiye'nin dış ticaretindeki %4,1'lik oran 1994'e gelindiğinde ikiye katlanarak %8,3'e ulaşacaktır. Ancak şimdi olduğu gibi bu dönemde de Rusya ile dış ticaretteki artış, siyasi krizler nedeniyle ani düşüşler ve dalgalanmalar yaşamaktadır. Bu ani çalkantılara rağmen dış ticaret, yaşanan krizin çözülmesiyle (ya da bir süreliğine rafa kaldırılmasıyla) eski düzeyine kısa bir sürede geri dönmektedir. Ticaret üzerinden kurulan işbirliğinin, Rusya-Türkiye arasında bu dönemdeki krizleri engellemediği, bilakis iki ülke arasındaki siyasi krizlerin ticari ilişkilere doğrudan ve negatif bir etkisi olduğu görülmektedir (bkz. Grafik II).

İki ülke arasında doksanlı yılları karakterize eden karşılıklı bağımlılık doksanlı yılların sonundan itibaren ise yerini asimetrik bağımlılığa bırakacaktır. 1998'e kadar ithalat-ihracat dengesi, her iki ülke aleyhine de çok açık değilken, 1998'den itibaren bu oran, Türkiye'nin ihracatı aleyhine ciddi bir değişim göstermiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye-Rusya dış ticareti, esasen Rusya'nın Türkiye'ye ihracatı üzerinden gelişmiş, Rusya'nın Türkiye'den ithalatındaki gelişme ise sınırlı kalmıştır (bkz. Grafik III). Bu durumun önde gelen nedeni, Türkiye'nin enerjide Rusya'ya bağımlılığı nedeniyle ikili ticaret hacminin Rusya lehine gelişmesidir.⁸ Nitekim, Rusya ile Türkiye arasındaki dış

⁸ Bu bağımlılık Türkiye-Rusya ilişkilerinin en önemli unsurlarından biridir. Halihazırda Türkiye'nin Rusya'ya karşı olan doğal gaz bağımlılığına, bir de Türkiye'nin enerji çeşitliliğini sağlamak için başvurduğu söylenen nükleer enerji eklenmektedir. 2010 yılında varılan bir anlaşmayla Mersin'in Akkuyu beldesinde inşa edilecek olan Türkiye'nin ilk nükleer santralinin ihalesi Rus devlet şirketi Rosatom'un iştiraklerinden birisine verilmiştir. 20 milyar dolarlık dev bir yatırım anlamına gelen bu santralin 2019 yılında faaliyete geçmesi planlanmaktadır.

ticaretin en önemli kalemi, Rusya'nın Türkiye'ye sattığı doğal gaz ve petrol olacaktır (bkz. Tablo I). Rusya ile Türkiye arasındaki doğal gaz ticareti, 1998 yılından itibaren artmış, 2015 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam doğal gaz ithalatının (49,2 milyar metreküp) içindeki payı %55 (27 milyar metreküp) civarına ulaşmıştır (bkz. Grafik V). Bu bağımlılık arttıkça da Rusya ile olan dış ticaret açığı giderek büyümüştür. Bu noktada, güç projeksiyonlarında enerjinin, tıpkı askeri güç gibi değerlendirilebileceğini ifade etmek gerekir (Bahgat, 2006; Youngs, 2009).⁹

1990'lar boyunca gelişen ticari ilişkilerin yanı sıra aynı dönemde pek çok kurumsal bağın da temeli atılmıştır. Rusya Federasyonu ile diplomatik ilişkiler, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in 20-22 Ocak 1992'de gerçekleştirdiği Rusya ziyaretiyle başlamıştır. 1992 yılında "Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkındaki Anlaşma" imzalanmıştır. Bu belge temelinde, 1992-1996 döneminde iki ülke arasında ekonomik, teknolojik, bilim, kültür, sağlık ve turizm gibi çeşitli alanlarda 20'den fazla anlaşma yapılmıştır. Yine 1992'de, ilişkilerin günümüzdeki boyutunun altyapısını kuran Türk-Rus Karma Ekonomik Komisyonu'nu (KEK) kurulmuştur (Çelikpala, 2007: 272)

Ancak, gelişen ticari ilişkiler ve buna mukabil oluşturulan kurumsal yapılar, iki ülke arasında ittifak veya siyasi yakınlaşma oluşturmadığı gibi, aksine özellikle doksanlı yılların başlarında, iki ülke arasında, Soğuk Savaş döneminde bile nadiren görülen tarzda açık bir gerginlik ve mücadele gözlenmiştir (Aktürk, 2016). Akgün ve Aydın'a göre de 1992-1997 arası dönem, Türkiye ve Rusya açısından, ortak çıkarların ve ticari menfaatlerin büyük ölçüde geri plana itildiği ve jeopolitik gerekçelere dayanan

---

Nükleer enerjinin ve bunun Rusya ile olan ilişkideki bağımlılık unsurunu nasıl artırabileceğine dair, bkz. Jewell ve Ateş (2015).

⁹ Rusya'nın özellikle Avrupa'nın enerji tedarikindeki rolü 1990'ların sonlarından başlayarak artmıştır. Bu durum Avrupa'nın enerji açısından Rusya'ya olan bağımlılığını gündeme getirmiş ve Rusya'nın enerji üzerinden Avrupa'nın/ Batı'nın çıkarlarına aykırı hareket edebileceği özerk alanlar yaratmasının önünü açmıştır. Bu gelişme özellikle Avrupa'da asimetrik bağımlılığın bir güvenlik sorunu olarak ele alınmasına ve enerji tedarikçilerinin çoğaltılarak enerji güvenliğinin sağlanamamasının önemine dair tartışmalara neden olmuştur. Bakınız Bahgat (2006), Youngs (2009).

rekabetin, işbirliği imkânlarının göz ardı edilmesine yol açtığı bir dönemdir (Akgün ve Aydın, 1999: 156).¹⁰

Çatışma ve İşbirliği

Peki, artan ticaret ve kurumsal bağlara rağmen iki ilişkilerin çatışmacı bir dinamik seyretmesi nasıl açıklanabilir? Bu çalışmanın en başından itibaren ifade ettiğimiz gibi bu durumun önemli nedenlerinden biri küresel ittifak sistemlerinin doğası ile ilgilidir. SSCB'nin çökmesi katı iki kutuplu ittifak sistemini de çökertmiş, aktörlerin bu ittifak sistemi dışında farklı olanaklar ve güç projeksiyonları yapabilmelerini mümkün kılmıştır. Üstelik bu çöküş Türkiye'nin yanı başında tarihi boyunca ilişki kurduğu bir coğrafyada gerçekleşmiştir. Bu durum iki aktör arasındaki çatışma ve rekabet olasılıklarını arttırmıştır.

Bu çöküş Rusya'nın ulusal kimlik/çıkar algısına da büyük bir darbedir. Rusya'nın, Batı karşısında yenilgi almamış olan bir ülke olduğu duygusu ilk kez bu dönemle birlikte ciddi bir sarsıntı geçirmiştir. SSCB'nin yıkılmasını kapitalizmin ve Batı'nın zaferi olarak okuyan yaklaşım, bu dönemde popülerlik kazanmıştır.¹¹ Yeltsin dönemi Rusyası, Batı tarafından onaylanmayı arzu eden "yenilgi sonrası bir dönem"dir. Bu yüzden telafi arzusu güçlüdür, ama kapasitesi (özellikle iç sorunlar nedeniyle) zayıftır. Türkiye ise ilk kez kapasite bakımından Batı'yı dengeleyen büyük güç Rusya'nın kendisi ile benzer olanaklara sahip olduğunu farketmektedir. Soğuk Savaş sonrasında hem Rusya hem de Türkiye, Batı'nın (ABD ve AB), kendilerini, büyük Avrupa devletleri olarak tanımasını ve kendilerine saygı duymasını istemektedir. Bu tutum, iki ülkede de, Batı karşısında

¹⁰ Çelikpala'ya göre 1990'ların başlarındaki ikili ilişkilerin sorunlu alanları olarak şunlar sıralanabilir: Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetlerin İndirimi Anlaşmasına (AKKA) uymaması; Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'da Rus askeri üslerinin durumu; NATO'nun eski Sovyet coğrafi alanında etkinlik kurma girişimleri; Kıbrıs ve S-300'ler bağlamında silahlanma sorunu; Karadeniz'de Türk donanmasının hâkimiyeti; İran-Rusya ilişkileri; Boğazlar; enerji nakil hatları ve boru inşası meselesi ve son olarak da PKK/Çeçen sorunudur (Çelikpala, 2007, 269).

¹¹ Bu yenilgi ve zafer anlatısı Putin döneminde yeniden bir yorumlamaya tabi tutulacak ve SSCB'nin içeriden kendi elitlerinin arzusu ile restorasyona tabi tutulduğu, dolayısıyla bunun bir yenilgi değil, Rusya halkının bir kararı olduğu fikri işlenecektir (Balta ve Demir 2015).

revizyonist siyasi bir hattın güçlenmesini mümkün kılmıştır.¹² Üstelik, iki ülkenin kabiliyetlerinin görece denkleşmesi, aralarındaki rekabeti de mümkün kılmış, hatta güçlendirmiştir.

Nitekim, 1989-1991 yılları arasında SCCB'nin dağılma sürecinde ve milliyetçi hareketler konusunda statükocu bir politika izleyen Türkiye, SSCB'nin dağıldığı 1991 yılından itibaren politikasını giderek daha revizyonist bir hatta kaydıracaktır. Bu dönemde daha ziyade kendi iç sorunlarıyla uğraşan Rusya, bir yandan Orta Asya ve Kafkaslarda denetim sağlayamamakta; diğer yandan da, bu bölgelerdeki nüfuzunu tamamen terk etmek istememektedir. Bu dönüşüm, Türkiye'nin SSCB'nin boşalttığı bölgede model ve lider olma çabasına yol açmıştır. Aynı şekilde, SSCB'nin dağılmasının yarattığı güç boşluğu, Osmanlı nüfuz alanı olarak görülen Balkanlarda da yeni fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye, Batı dünyasını bazen arkasına bazen de karşısına alıp, imkân ve kabiliyetlerini abartarak Sovyet döneminden tamamen farklı yeni bir düzen oluşturmayı amaçlamıştır. Benzer biçimde Rusya da, azalan gücünü yeniden tesis etmek istemiştir. Bu durum ilişkilere hâkim olan anlaşmazlığın ve rekabet havasının asli sebebidir (Çelikpala, 2007: 273). Bir diğer deyişle 1991'den itibaren Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı ile kurduğu güvenlik bağlantılarını temel alan ve görelilik olarak statükoculuğa dayanan geleneksel dış politikasına yeni bir yön verecek ve Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'da kendisi karşısında zayıfladığını düşündüğü Rusya ile nüfuz mücadelesine girişecektir (Denizhan, 2010).

Tıpkı 2010 Arap İsyanları sonrasında olduğu gibi Türkiye'nin, bu dönemde de Batı tarafından, bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine model ülke olarak sunulduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin Batı ile yakınlaşmasına değil, Batı karşısında güven kazanarak daha fazla meydan okumasına neden olmuş ve

¹² Sakwa (2010) bu iki ülkenin bu dönemdeki revizyonizminin uluslararası sistemi topyekun dönüştürmeye yönelik bir strateji olmadığını yazar. Bu anlamda iki savaş arası Almanya'nın revizyonizminden farklıdır. Daha ziyade var olan Batı egemenliğindeki uluslararası sistemde daha fazla yer kapmaya yöneliktir. Bu anlamda bu ülkelerin Soğuk Savaş sonrası stratejisi Sakwa'ya göre revizyonist değil neo-revizyonist olarak adlandırılmalıdır.

giderek hem Batı hem de Rusya ile ilişkilerini germiştir.¹³ Bu dönemde Türk iç ve dış politikasında 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk dünyası' söylemleri oldukça popüler olacaktır (Aydın, 2004: 379).¹⁴ 1992 yılında 49. Hükümetin (SHP/DYP koalisyonu) başbakanı Süleyman Demirel, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, sınırları sabit olmasına karşın Türkiye'nin büyüdüğünü ve "bir ucu Adriyatik Denizi'nde, bir ucu Çin Seddi'nde olan bir Türkiye meydana geldiğini" iddia etmektedir:

"Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan...Gerçi aralarında birtakım nizamlar var ama bunlar yatıştır. Orta Asya cumhuriyetleri olan Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan...Bunların çoğu bize bakıyor. Türkiye hudutları sabit kalmak üzere büyümüştür. Bir ucu Adriyatik Denizi'nde, bir ucu Çin Seddi'nde olan bir Türkiye meydana gelmiştir. Daha doğrusu bir Türklük âlemi, Bir Türk dünyası meydana gelmiştir. Kafkasya'daki kavimlerin hiçbirisini unutmuyoruz. Onların hepsi bizim kardeşlerimizdir... Ama bundan rahatsız olanlar olacaktır." (Milliyet Gazetesi Arşivi, 24.02.1992).

Aynı dönemde, Türkiye'nin Kürt; Rusya'nın da Çeçen sorunu, Türk-Rus ilişkilerinin 1990'lardaki en hassas gündem maddeleridir (Çelikpala, 2007: 274). Üstelik bu gündemler, iki ülkenin de Batı ile ilişkilerinde sayısız gerginlik yaratmaktadır. Türkiye'de PKK, Rusya'da da Çeçen sorunu (ve diğer otonom cumhuriyetlerde patlamaya hazır ayrılıkçı hareketler) ülkenin toprak bütünlüğüne karşı dış kaynaklı saldırılar olarak değerlendirilmiştir. Her iki ülkede de ulusal egemenliğin ve toprak bütünlüğünün korunması fikri, Batı'nın desteklediği teröristler söylemi üzerinden güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu durum, her iki ülkedeki Batı karşıtlığını artırmıştır. Her iki ülkede de etkisini artıran "düşman Batı" söylemi iki ülkenin coğrafi rekabeti ile birleştiğinde ortaklaşmayı değil, çatışmayı beraberinde getirmiştir.

¹³ Boru hatları meselesi iki ülke ilişkilerindeki sorunların en önemlilerinden biridir ve bu iki ülkenin çatışmalarının küresel boyutunu yansıtır niteliktedir. Hazar bölgesinin enerji kaynaklarının Rusya'nın tekeli dışında uluslararası pazarlara ulaştırılması, Batı dünyası için büyük önem taşımaktadır (Çelikpala 2007: 277)

¹⁴ 27 Ocak 1992'de Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak faaliyete başlayan TİKA'nın bu değişim sürecinde proaktif bir rol oynamak için kurulduğu iddia edilebilir. Bkz. Fidan ve Nurdun (2009).

Bu rekabet, Türkiye'nin kimlik eksenli (neo)revizyonist siyasi hattının güç yitirmesi ve her iki ülkenin de kendi güç projeksiyonları konusunda daha gerçekçi bir değerlendirmeye gitmesi ile yatışacaktır. İki ülkenin ilişkilerini geren PKK ve Çeçen sorunları ile enerji boru hatları konularında bir uzlaşma sağlanacaktır.¹⁵ Her ne kadar "Türk Dünyası" söylemi, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı döneminde de devam etse de, 1990'ların sonuna doğru giderek etkisi azalmıştır. Örneğin, 1999'da (bu sefer de Cumhurbaşkanı sıfatıyla) Demirel, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne söyleminin geçerli olduğunu; ama bu söylemin, bazılarının iddia ettiği gibi, asla Pantürkist bir kimlik içermediğini; bu topraklardaki gruplara karşı sadece Türkiye'nin sorumluluğuna göndermede bulunduğunu ifade etmektedir (Milliyet, 29.11.1999).

Nitekim, özellikle İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminde Türkiye'nin bölgedeki dış politikası, kimlik üzerinden siyasi nüfuz elde etme arayışından, giderek ekonomik işbirliğini geliştirerek nüfuz etme eksenine kayacaktır.¹⁶ Bu politika nedeniyle Rusya-Türkiye ticareti artacak; Çeçen ve Kürt sorunlarında her iki ülke de diğer tarafın tutumunu daha fazla dikkate alan bir rota izleyecektir. 1999'dan itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerde "rekabet yerine işbirliği" söylemi hâkim olacaktır. 2001'de, dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in önerisiyle "Stratejik Üçgen" olarak adlandırılan Moskova-Ankara-Orta Asya üçgeninde "siyasal ve ekonomik alanlarda işbirliği yapılması ve bu alanların belirlenmesi amacıyla" bir çalışma grubu oluşturulacaktır. Yine 2001'de BM Genel Kurulu sırasında New York'ta dışişleri bakanları düzeyinde "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa" başlıklı belge imzalanacaktır. Bu belgede Rusya ile Türkiye arasında ileri bir ortaklık kurulduğu ve geçmişin rekabetinden vazgeçildiği ifade edilmektedir. Üstelik ilk kez ikili bir anlaşmada Avrasya söz konusu olmaktadır. 2002'de

¹⁵ 24 Ocak 1995 "Terörizmi Önleme Protokolü"; 17 Aralık 1996 "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile RF Hükümeti Arasında Terörizmle Mücadele Alanında İşbirliğine İlişkin Memorandum

¹⁶ İsmail Cem'in bu dönemde tam anlamıyla Batıcı bir dış politika izlediğini, Türkiye'nin Batı-Doğu gibi ikilikleri aşan bağımsız bir dış politika hattı izlediğini tartışan bir çalışma için bkz. Tuğtan (2016). Tuğtan bu makalesinde İsmail Cem'in dış politika anlayışında belirleyici değişken, ulus-devlet merkezli olarak ve rasyonel güç hesabı ile belirlenmiş çıkardır.

de Rusya ve Türkiye Genelkurmay Başkanları “Askeri Alanda İşbirliğine İlişkin Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması”nı imzalayacaklardır (Çelikpala, 2007: 280- 281).

4.2. İkibinli Yıllarda Rusya- Türkiye İlişkileri (2002-2016)

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler 2000’lerin ilk yıllarında, tarihindeki en gelişmiş seviyeye ulaşmıştır. 2002’de 5,064,000,000 olan dış ticaret hacmi sadece altı yılda altı katından fazla artarak 37,700,000,000’a ulaşacaktır (bkz. Grafik I). Adalet ve Kalkınma Partisi öncesi dönemde başlayan ikili ilişkilerin kurumsallaşması eğilimi, 2002’den sonra da devam edecektir. 2004 yılında “Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon”; 2009 yılında ekonomi, enerji, bilim ve kültür alanında hükümetler arası 12 belge; 2010 yılında ise vize muafiyetini de içeren 16 ayrı belge daha imzalanacak ve RF ile Türkiye arasında ilerleyen ilişkileri kurumsallaştırmak amacı ile Üst Düzey İşbirliği Konseyi kurulacaktır (Erşen, 2012).

1999-2010 yılları arası, yirminci yüzyıl Türkiye-Rusya ilişkilerinin en iyi dönemlerindedir. Bu dönemde Rusya, Batı’ya karşı (neo)revizyonist stratejisini devam ettirirken Türkiye, 2010’a kadar Batı ittifakı ile uyumlu bir strateji izlemiştir. Bir diğer deyişle bu dönemde, iki ülkenin Batı’ya yönelik stratejilerinin farklılaşmasına ve Türkiye’nin, Batı ittifakı ile yakınlaşmasına tanık olunmaktadır. Her ne kadar 2001’de ABD’nin Irak müdahalesi hakkındaki tezkereyi TBMM reddetmesiyle Türkiye-ABD ilişkileri bir süreliğine gerilmiş olsa da, yapısal düzeyde ilişkilerde radikal bir değişiklik yaşanmamıştır. Üstelik, yine aynı dönemde, Türkiye, Rusya’nın tehdit algısında önemli bir yer tutan Avrupa Birliği genişlemesine dahil edilmiş, Batı kulübüne ilk kez bu kadar yaklaşmıştır (Aydın-Düzgüt 2012).

Bunlara ilaveten, 2002-2010 yılları, Türkiye’nin, çatışmacı dış politika dilini terkedip “tarihsel boyut, vizyon yetersizliği, komşularla iyi ilişkiler, medeniyetler arası işbirliği” gibi (İsmail Cem tarafından da kullanılan) kavramları dış politikasında belirleyici hale getirdiği bir dönem olacaktır (Öniş, 2011). Öte yandan arabuluculuk,

kolaylaştırıcılık, gayri resmi temaslar ve diplomasi (*track two diplomacy*) dış politika araçları olarak daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Bunların yanı sıra kalkınma yardımları, barış inşası çalışmalarına destek ve kamu diplomasisi gibi dış politika araçlarına ağırlık verilmeye başlanmıştır (Köse, 2010: 623). Bu dönemde Türkiye dış politikası ağırlığını Batı karşıtlığına veren söylemsel bir strateji kullanmamaktadır.

Aynı dönemde Rusya ise Batı karşıtlığını daha da ileri götürmüş ve Batı'nın Rusya için hem bir model hem de bir tehdit olması durumundan, güç ilişkileri üzerinden yürüyen mücadelede Batı'nın, Rusya'nın çıkarlarına taban tabana zıt bir tehdit olduğu algısına geri dönmüştür. 1999'da başlayan Putin dönemi, her şeyden önce Rusya devletinin çıkarlarının, Rus milliyetçiliği etrafında yeniden kurgulandığı; Rus siyasal elitlerin, "şanlı geçmiş" söylemi üzerinden Rus milliyetçiliği ile yeniden ilişkilendikleri bir dönemdir. Örneğin, 2000'li yılların başından itibaren tüm tarih ders kitapları, Çarlık'tan bu yana Rusya'nın, uluslararası aktörlerle ilişkisini belirleyen temel faktörün, "süper güç" olması olduğunu vurgulayacak şekilde yeniden yazılmıştır. Bu ders kitaplarında Batı, artık, güç mücadelesinde Rusya'nın asıl 'ötekisi'; Türkiye ise bu güç mücadelesinde, Batı'nın, çıkarları doğrultusunda kullandığı bir maşa olarak görülmektedir. Rus dış politikası anlayışına göre Türkiye, tarihinde, Batı'dan bağımsız bir dış politika hattını nadiren izlemiş; izlediği dönemlerde de bu, çok geçici sürelerde olmuş ve Türkiye hemen Batı ittifakına yeniden çark etmiştir. Tam da bu nedenle, Rus dış politikası söyleminde Türkiye, Batı karşısında güvenilmez bir aktör olarak resmedilir (Balta ve Demir, 2015).

Her iki ülkenin de Batıya karşı telafi duygusunun ve tanınma isteğinin arttığı dönemlerin birbiri ile de çatışma olasılıklarının arttığı dönemler olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu anlamda, özellikle 2011 sonrasında Türkiye'nin, dış politikasında girdiği revizyonist siyasal hat, iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden germeye başlamıştır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan dönüşümler; Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Ürdün ve Bahreyn'deki çatışmacı gelişmelere Suriye savaşının eklenmesi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikasının radikal biçimde değişime uğramasına neden olacaktır. Arap

isyanları sonrasında Ahmet Davutoğlu liderliğindeki dış politika, 1923'te Cumhuriyetin kurulmasından beri en (neo-)revizyonist hatta oturacaktır.

Tıpkı Putin Rusyasında olduğu gibi Adalet ve Kalkınma Partisi, Osmanlı'nın mirasına sahip çıkarak "aradaki yüzyıllık parantezi" kaldırmak istediğini ifade edecektir. Bu söylemin nüfuz alanı, 1990'lı yılların "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söyleminin nüfuz alanı ile benzeşse de arada çok ciddi farklar bulunduğunu hemen ifade etmek gerekir. Türkiye doksanlı yıllarda bir nüfuz alanı iddiasında bulunsa da bölgedeki çatışmaların tarafı olmaktan ısrarla kaçınmıştır. Arap İsyanları sonrası dönemde ise hem oluşan güç boşluğunu değerlendirmek hem de Osmanlı'nın alanı olarak gördüğü için Ortadoğu'yu da bu nüfuz alanına dahil etmek yönünde müdahaleci bir dış politika izlemiştir. Bu dönemde, kaybedilen Osmanlı geçmişinin telafisi ve İslam'ın Battı ittifakı karşısında kaybettiği gücün telafisi, mevcut siyasi elitlere önemli bir çerçeve sağlamaktadır (Özkan 2014).

Bu dönemde Batılı analistler, ondokuzuncu yüzyılın huysuz ve dizginlenemeyen imparatorluklarının kursaklarında kalan tarihsel heveslerini yirmi birinci yüzyılda yeniden gerçekleştirmeye çalıştıklarını yazacaklardır. Rusya Devlet Başkanı Putin'in en sevdiği tarihi kişiliğin, Kırım Savaşı'nı yürüten I. Nikolas olduğunu ve onun "Ortodoksluk, otokrasi ve ulus" kavramından etkilendiğini sık sık tekrarlaması; Başbakan (daha sonra Cumhurbaşkanı) Erdoğan'ın sık sık Osmanlı sembollerini ve Osmanlı geçmişini vurgulaması, "Rus Çarı Türk Sultanına karşı" imgesini bir kez daha gündeme getirecektir. Her iki ülkede de emperyal devlet geleneklerinin ve devlet dininin - Ortodoksluk ve Sünni İslam'ın - yeniden canlanması; siyasi sahnede, emperyal geçmişin temel tarihsel olaylarına ve figürlerine yönelik referansların artmış olması; siyasetin, yine emperyal dönemleri andırır biçimde kişiselleşmiş olması, iki ülkenin dış politikalarının on dokuzuncu yüzyılı andırıyor olduğu iddiasının nedenleri olarak görülebilir (Hill ve Taşpınar, 2006: 85).

İki ülkenin de aynı dönemde revizyonist dış politika izlemeleri ve özellikle Ortadoğu'da giriştikleri rekabet, birbirileri ile çatışma olasılıklarını artırmıştır.

Rekabetin arttığı ondokuzuncu yüzyıl ile bu dönem arasındaki en temel benzerlik de budur. Nitekim bu dönem, yirminci yüzyılın büyük bir kısmında olduğu gibi ne çift kutupludur, ne de de Batı'nın ve ABD'nin küresel hegemonyasının güçlendiği doksanlı yıllar gibi tek kutupludur. 2008 ekonomik krizinin, temelde, uluslararası statükonun merkezini vurmuş olması, ABD'nin (farklı biçimlerde de olsa AB ülkelerinin de) küresel/bölgesel taahhütlerinin azalmasına/çözülmesine neden olmuştur.¹⁷ Bu durum, Rusya ve Türkiye'nin dış politikalarının, özellikle Ortadoğu'da giderek özerkleşmesine katkıda bulunacaktır. Her iki ülke için de bu dönem, Batı karşısında kaybedilen gücün "telafi" edilmesinin yalnızca arzu edilir değil, aynı zamanda uzun yıllar sonra ilk kez mümkün olduğu bir dönemdir (Balta, 2015). Bu dönem, aynı zamanda, iki ülkenin siyasal elitleri arasında da, ülkelerinin "Batı hegemonyası" ile rekabet edebileceği fikrinin güçlenmesine neden olmuştur.

Bu çatışmacı dönemde dışişleri bakanlığı (2009-2014) ve başbakanlık (2014-2016) yapan Ahmet Davutoğlu'nun dış politikası, tam da bu çok kutuplu dünya söylemini temel alır. Ama çok kutuplu dünya, güç dağılımı kadar, kültür üzerinden de anlaşılmalıdır. Davutoğlu'na göre Türkiye, Batı-dışı medeniyet eksenine aittir. Türkiye, Osmanlı'nın mirasçısı olarak "Tarihi ve coğrafi derinliği dolayısı ile sorumlulukları olan, uluslararası ilişkilerde bu anlamda merkez (...) bir ülkedir. Türkiye'nin yakın kara havzası olarak tanımladığı coğrafi alanda Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu bulunmaktadır. "Türkiye'nin kaçınılmaz hinterlandı ise Ortadoğu'dur." Davutoğlu'na göre, "Dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur." (Tuğtan, 2016; Özkan 2014).

Suriye Savaşı ile derinleşen Ortadoğu krizi bu sefer de Ancak Moskova açısından Suriye meselesini diğer Arap ülkelerinde yaşanan durumdan farklı kılan başka unsurlar da mevcuttur. Öncelikle Suriye, Sovyet döneminden bu yana Rusya'nın Ortadoğu'daki en önemli askeri ortaklarından birisidir. 1971'den beri Suriye'nin Tartus şehrinde bulunan

¹⁷ Obama'nın başkanlığı bu "geri çekilme" eğilimini kurumsallaştırdı. Obama doktrini Amerikan askerlerinin uzak coğrafyalardaki yüksek maliyetli (hem askeri hem iktisadi açıdan) varlığını sona erdiriyor ve ABD'nin yirminci yüzyılı karakterize eden hiçbir temel mesele ile ABD'nin doğrudan ilişkilenebileceği eğilimine son veriyordu.

Rus deniz üssünün stratejik önemine ilaveten sadece 2005-2010 döneminde Moskova'nın, Suriye'ye, üç ila dört milyar dolar tutarında askeri yardım yaptığı iddia edilmiştir. İki ülke arasında ayrıca güçlü ticari bağlar da bulunmaktadır.

Kısacası özellikle 2011 sonrası dönem Türkiye ve Rusya arası ilişkileri belirsizliğin hakim olduğu bir dönemdir. Bu belirsizlik temelleri ondokuzuncu yüzyılda atılan Batı-Rusya-Türkiye ilişkisinin içsel gerilimleri tarafından belirlenmektedir. Rusya ve Türkiye kendini Batı'nın gücünü dengelemek konusunda kader ortağı olarak görmekte, ama aynı zamanda aynı bölgede benzer emellere sahip iki devlet olarak da ciddi bir güç ve çıkar çatışması içinde bulunmaktadır. Bu gerilim ilişkilerin hızla işbirliğinden çatışmaya ya da tam tersine çatışmadan işbirliğine kaymasına neden olmaktadır. Üstelik iki ülke arasında kurulan (asimetrik) iktisadi bağlarda bu gerilimi ortadan kaldırmaya neden olmamaktadır. Nitekim, Türkiye-Rusya ticari ilişkileri ve kurumsal işbirliği kanallarının en gelişkin olduğu dönemde Rus jetinin düşürülmesi sonrası birdenbire tamamen bozulmuştur.

5. Sonuç

Bu çalışmada, uluslararası ilişkiler kuramından yola çıkarak, uzun vadede Rusya-Türkiye ilişkilerini belirleyen temel makro mekanizmaların neler olduğuna odaklandık. Rusya-Türkiye arasında artan ekonomik ilişkilerin, iki ülke arasındaki siyasi gerilimlerin azalmasına yol açmadığını; ekonominin, siyasi gerilimlerin düşük olduğu dönemlerde izole alanlar yaratarak (*compartmentalize*) devam ettiğini; siyasi gerilimlerin yükseldiği dönemlerde de bu gerilimlere bağlı olarak ilişkilerin kopma noktasına geldiğini gösterdik. Bir diğer deyişle, ikili ilişkilerin çatışmacı seyrini belirleyen temel faktörün, ekonomik ilişkiler olmadığını savunduk.

Tarihsel olarak Batı'nın, Türkiye-Rusya ilişkilerine, Türkiye'nin yanında müdahil olduğu dönemler, Kırım Savaşı, Missouri zırhlısının 1946'da Boğazlara gelmesi, 1952'de Türkiye'nin NATO'ya alınması benzeri örneklerin gösterdiği gibi oldukça fazla sayıdadır. Ancak bunun, milliyetçi ve muhafazakar cemahta hakim olan tarihsel "Rus-Türk

düşmanlığının” karşısında Batı’nın “dostluğuyla” (“dostluğu”yla) açıklanması mümkün değildir. Ülkelerin dış politikalarında temel belirleyici dinamik, dostluklardan çok çıkarlardır ve Batı kendi çıkarlarına uygun olduğu sürece Türkiye ile ortak hareket etmiştir. Bu bağlamda, Rusya’nın Türkiye’ye bakışında da geçerli olan dinamik, tarihsel “düşmanlık” değil kendi çıkarlarıdır.

Bu çalışmada önerildiği üzere, Napolyon’a karşı yapılan ittifak, Rus ordusunun Mehmet Ali Paşa’ya karşı Osmanlı’nın yardımına gelmesi, Kurtuluş Savaşı’nın önde gelen destekçisinin SSCB olması, 1964 Johnson mektubu sonrasında Türkiye’nin dış politikasında seçeneklerini artırma arayışına SSCB’nin olumlu cevap vermesi ve artan ticari ilişkiler, örnek olarak verilebilir. Dahası, Kasım 2015’te Rus savaş uçağının düşürülmesi sonrasında Rusya ile yaşanan krizde görüldüğü üzere NATO, Türkiye’yi koşulsuz olarak desteklemekten kaçınmış; Lüksemburg Dışişleri Bakanı Assleborn’un da ifade ettiği gibi NATO’nun yardım garantisi "Yalnızca ülkenin açık bir biçimde saldırıya uğraması halinde geçerli olacaktır” denmiştir.¹⁸ Bu bağlamda, NATO ülkelerinin, kendi çıkarlarına uygun olmadığı sürece Türkiye’nin yanında Rusya’yla çatışma riskine girmekten kaçınacakları beklenmelidir.

İki ülke arasındaki ilişkiler hiç kuşkusuz iki ülkenin çıkarlarından ve bu çıkarlarda küresel güç dağılımından bağımsız değildir. Ama bizim yaklaşımımız, güç dağılımının ve objektif çıkar algısının her şey olduğunu iddia eden realist/neo-realist kuramlardan farklılık göstermektedir. Biz, bu iki ülkenin, ilgili güç ilişkilerine dahil olma stratejilerinin tarihsel olarak kurulan “ulusal çıkar” algısı ile oluştuğunu gösterdik. Ama hiç kuşkusuz bu çıkarlar devletlerin tarihsel ve siyasal olarak oluşturdukları kimliklerinden bağımsız değildir. Rusya-Türkiye’nin kendi kimliklerini asıl olarak tanımladıkları öteki Batı’dır. Her iki ülkede bir diğerini Batı ile kurduğu ilişki üzerinden anlamakta ve tanımlamaktadır. İki ülkenin de Batı’ya yönelik stratejileri belirleyici önemde olmuştur. Her iki ülkenin de telafi mekanizmalarını aynı anda devreye soktukları dönemler, bu iki ülkenin yer kapabilmek için birbirleri ile rekabet etmelerini

¹⁸ “Türkiye, NATO’yu Rusya ile Savaşa Çekmesin,” Deutsche Welle Türkçe Servisi, 19 Şubat 2016.
<http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-natoyu-rusya-ile-sava%C5%9Fa-%C3%A7ekmesin/a-19060991>

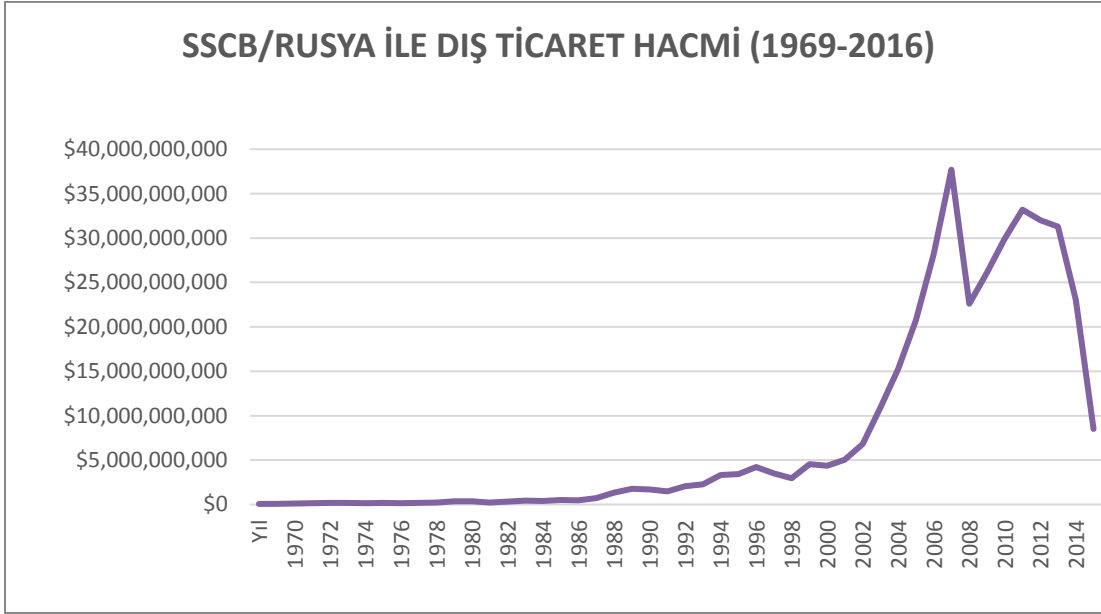

---

beraberinde getirmiştir. Tam da bu telafinin rekabeti gerektirmesi durumu, iki ülkenin uzun dönemli işbirliğini zorlaştırmaktadır.

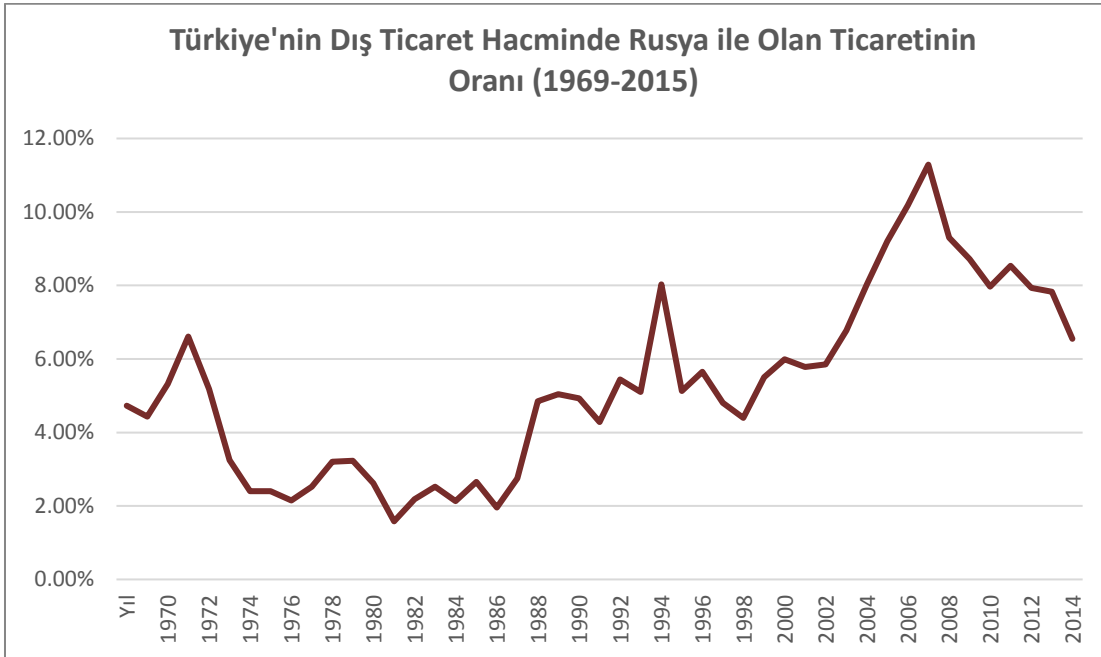
EKLER

GRAFİK I: SSCB/ RUSYA İLE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET HACMİ

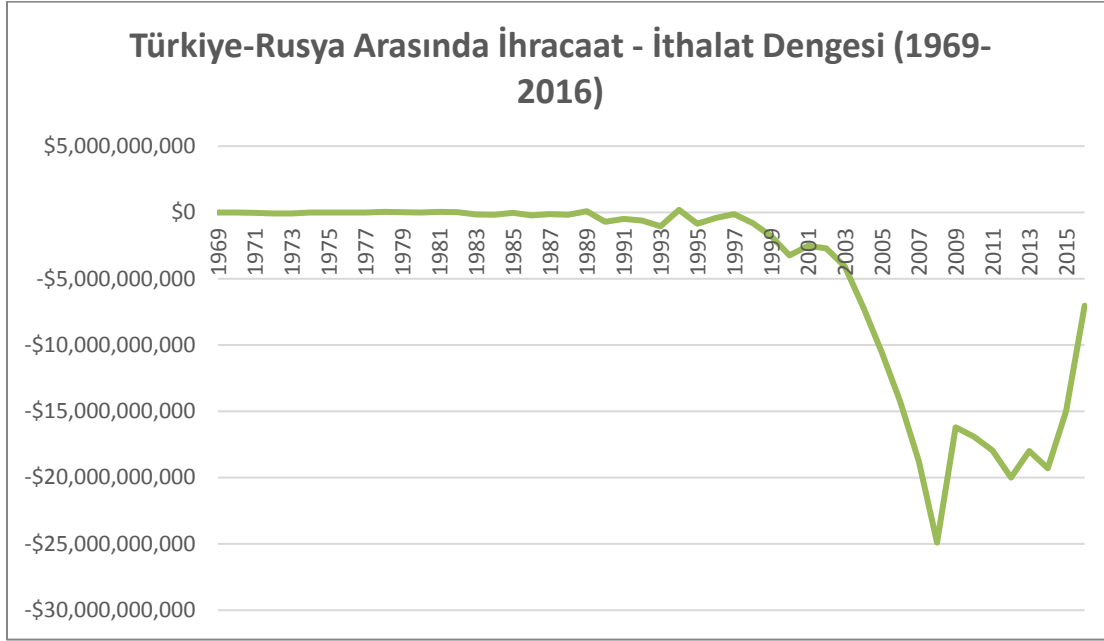

Kaynak: TÜİK

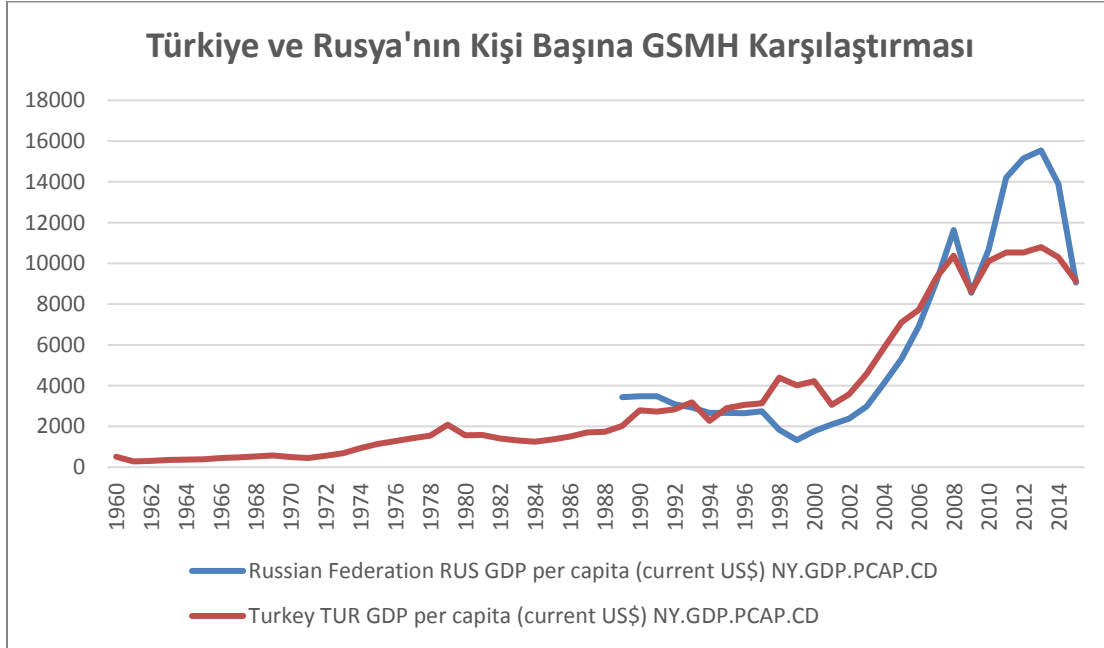
GRAFİK II: TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET HACMİNDE RUSYA İLE OLAN TİCARETİN ORANI

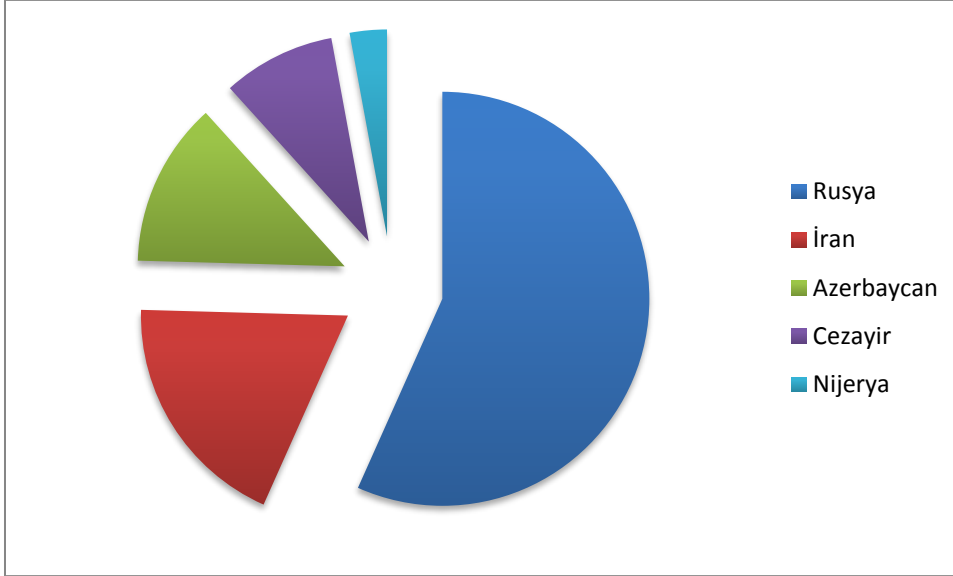
Kaynak: TÜİK

GRAFİK III: TÜRKİYE VE RUSYA ARASINDA İHRACAT VE İTHALAT DENGESİ

Kaynak: TÜİK

GRAFİK IV: TÜRKİYE VE RUSYA'NIN KİŞİ BAŞI GSMH KARŞILAŞTIRMASI

Kaynak: TÜİK

GRAFİK V: TÜRKİYE'NİN DOĞAL GAZ TİCARETİ (2015)**TABLO I: BAŞLICA İHRACAT VE İTHALAT ÜRÜNLERİ**

Rusya - Türkiye	Türkiye-Rusya
Petrol-Doğal gaz	Tekstil
Petrol ürünleri	Gıda
Tohum-hububat	Otomotiv Sanayi
Demir çelik	Diğer Yarı Mamuller
Kömür	Kimyasallar

Kaynak: Türkiye Moskova Büyükelçiliği

KAYNAKÇA

- Akgün, M., & Aydın, T. (1999). *Türkiye-Rusya ilişkilerindeki yapısal sorunlar ve çözüm önerileri*. İstanbul: TÜSİAD.
- Aydın, M. (2003). Between euphoria and realpolitik: Turkish policy toward Central Asia and the Caucasus. In T. Y. Ismael & M. Aydın (Eds.), *Turkey's foreign policy in the 21st century: A changing role in world politics* (pp. 139-160). Burlington: Ashgate.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası ilişkilerin gerçekçi teorisi: Kökeni, kapsamı, kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1, 33-60.
- Aydin-Düzgüt, S. (2012). *Constructions of European identity: Debates and discourses on Turkey and the EU*. Palgrave Macmillan.
- Bahgat, G. (2006). Europe's energy security: Challenges and opportunities. *International Affairs*, 82(5), 961-975.
- Balta, E. & Demir, S. (2016). Rusya ve Türkiye'nin ortak tarihi: Çağdaş Rusya Federasyonu ders kitaplarında Osmanlı-Türk imgesi. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 76, 1-31.
- Barbieri, K. (2002). *The liberal illusion: Does trade promote peace?* Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Barbieri, K., & Levy, J. S. (1999). Sleeping with the enemy: The impact of war on trade. *Journal of Peace Research*, 36(4), 463-479.
- Biskup, D., Blome, N., & Diekmann, K. (2016, January 11). For me it's not borders that matter. *Bild*. Retrieved from <http://www.bild.de/politik/ausland/wladimir-putin/russian-president-vladimir-putin-the-interview-44092656.bild.html>
- Bolsover, G. H. (1948). Nicholas I and the partition of Turkey. *The Slavonic and East European Review*, 27(68), 115-145.
- Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Criss, N. B., & Güner, S. (1999). Geopolitical configurations the Russia-Turkey-Iran triangle. *Security Dialogue*, 30(3), 365-376.
- Çelikkpala, M. (2007). 1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri Avrasya Dosyası cilt:13 sayı:1 s:267-299
- Çelikkpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner dış politikadan proaktif ritmik diplomasiye geçiş. *Uluslararası İlişkiler*, 7(25), 93-126.
- Dannreuther, R. (2012). Russia and the Middle East: A Cold War paradigm? *Europe-Asia Studies*, 64(3), 543-560.
- Dannreuther, R. (2012). Russia and the Middle East: A cold war paradigm? *Europe-Asia Studies*, 64(3), 543-560.
- Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya politikası ve TİKA. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 17-23.

- Fidan, H., & Nurdun, R. (2009). Turkey's role in the global development assistance community: The case of TİKA (Turkish International Cooperation and Development Agency). *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 10(1), 93-111.
- Finnemore, M. (1996). *National interests in international society*. New York: Cornell University Press.
- Flanagan, S. J. (2013). The Turkey–Russia–Iran Nexus: Eurasian power dynamics. *The Washington Quarterly*, 36(1), 163-178.
- Galtung, J. (2001). The construction of national identities for cosmic drama: Chosenness–myths–trauma syndromes and cultural pathologies. In S. P. Udayakumar (Eds.), *Handcuffed to History* (pp. 66-81). Westport, CT: Praeger.
- Glick, R., & Taylor, A. M. (2010). Collateral damage: Trade disruption and the economic impact of war. *The Review of Economics and Statistics*, 92(1), 102-127.
- Hill, F., & Taşpınar, O. (2006) Turkey and Russia: Axis of the excluded? *Survival*, 48(1), 81-92.
- Hosking, G. A. (2001). *Russia and the Russians: A history*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kılıçbeyli, E. H. (2003). Yeni dönem Türk-Rus ilişkileri (1994-2000): Ticaret ve yatırım trendleri. In G. Kazgan & N. Ülçenko (Eds.), *Dünden bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, ekonomik ve kültürel ilişkiler* (pp. 233-270). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kirişçi, K. (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 40(1), 29-57.
- Lake, D. A. (2009). *Hierarchy in international relations*. New York: Cornell University Press.
- Mastanduno, M. (1997). Preserving the unipolar moment: Realist theories and US grand strategy after the Cold War. *International Security*, 21(4), 49-88.
- Morozov, V., & Rumelili, B. (2012). The external constitution of European identity: Russia and Turkey as Europe-makers. *Cooperation and Conflict*, 47(1), 28-48.
- Nye, J. & Keohane, R. (2001). *Power and interdependence*. Londra: Longman.
- Nye, J. & Welch, D. (2009). *Küresel çatışmayı ve işbirliğini anlamak: Kurama ve tarihe giriş* (R. Akman, Trans.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oruçoğlu, B. (2014). (2014, December 4). The Tsar meets the Sultan. *Foreign Policy*. Retrieved from <http://foreignpolicy.com/2014/12/04/the-tsar-meets-the-sultan-turkey-russia/>
- Önis, Z. (2011). Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique. *Insight Turkey*, 13(1), 47.
- Öniş, Z. & Yılmaz, Ş. (2016). Turkey and Russia in a shifting global order: Cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37(1), 71-95.
- Öniş, Z., & Kutlay, M. (2013). Rising powers in a changing global order: The political economy of Turkey in the age of BRICs. *Third World Quarterly*, 34(8), 1409-1426.
- Öniş, Z., & Yılmaz, Ş. (2009). Between Europeanization and Euro-asianism: Foreign policy activism in Turkey during the AKP era. *Turkish Studies*, 10(1), 7-24.
- Özbay, F. (2011). The relations between Turkey and Russia in the 2000s. *Perceptions*, 16(3), 69-92.

- Özkan, B. (2012). *From the abode of Islam to the Turkish Vatan: The making of a national homeland in Turkey*. New Haven: Yale University Press.
- Ozkan, B. (2014). Turkey, Davutoğlu and the idea of pan-Islamism. *Survival*, 56(4), 119-140.
- Özön, M. N. (1938). *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Rosecrance, R. (1986). *The rise of the trading state: Commerce and conquest in the modern world*. New York: Basic Books.
- Sakwa, R. (2010). Russia and Turkey: Rethinking Europe to contest outsider status. *Russie Nei Visions*, 51, 1-21.
- Sezer, D. B. (2000). Turkish-Russian relations: The challenges of reconciling geopolitical competition with economic partnership. *Turkish Studies*, 1(1), 59-82.
- Sezer, D. B. (2001). Russia: The challenges of reconciling geopolitical competition with economic partnership. In B Rubin & K. Kirişçi (Eds.), *Turkey in world politics: An emerging multiregional power* (pp. 59-82). Londra: Lynne Rienner Publications.
- Slater, D. (2008). *Geopolitics and the post-colonial: Rethinking North-South relations*. New York: John Wiley & Sons.
- Tuğtan, M. A. (2016). Kültürel değişkenlerin dış politikadaki yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu. *Uluslararası İlişkiler*, 49(13), 3- 24.
- Vamik D. V. (1997). *Bloodlines: From ethnic pride to ethnic terrorism*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- van der Pijl, K. (1997). Atlantic rivalries and the collapse of the USSR. In S. Gill (Eds.), *Globalization, democratization and multilateralism* (pp. 195-218). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Warhola, J. W., & Mitchell, W. A. (2006). The warming of Turkish-Russian relations: Motives and implications. *Demokratizatsiya*, 14(1), 127-143.
- Weldes, J. (1999). The cultural production of crisis: U.S. identity and missiles in Cuba. In J Weldes, M. Laffey, H. Gusterson & R. Duvall (Eds.), *Cultures of insecurity: States, communities, and the production of danger* (pp. 35-63). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Youngs, R. (2009). *Energy security: Europe's new foreign policy challenge*. London: Routledge.

Boğaziçi Üniversitesi - TÜSİAD Dış Politika Forumu
Boğaziçi University - TÜSİAD Foreign Policy Forum

